

Σπύρος Λ. Μπρέκας

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΛΗΣΤΕΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΘΟΡΙΑΚΗ ΦΘΙΩΤΙΔΑ (1832-1881)

1. Το φαινόμενο της ληστείας

Το μεγάλο πρόβλημα της ληστείας, της *ενδημικής* αυτής *νόσου* του περασμένου αιώνα στην Ελλάδα, απασχόλησε πολλούς ιστορικούς και μελετητές. Ωστόσο, η έρευνα του θέματος δεν έχει ολοκληρωθεί. Η σχετική βιβλιογραφία θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί ικανοποιητική όχι όμως εξαντλητική¹, γιατί υπάρχει ακόμη αρχαιακό υλικό που δεν έχει αξιοποιηθεί. Και δεν εννοούμε μόνο τα μέχρι τώρα απροσπέλαστα ξένα αρχεία, όπως π.χ. είναι τα τουρκικά, που θα μας διαφώτιζαν περισσότερο πάνω στο θέμα της εγόμενης *αλυσωτικής* ή και της *μεθοριακής* ληστείας, αλλά και τα ελληνικά επαρχιακά, όπως είναι τα δημοτικά, τα εκκλησιαστικά και τα δικαστικά αρχεία της Φθιώτιδας. Επίσης, δεν έχει χρησιμοποιηθεί το πλούσιο υλικό που μας δίνουν για το θέμα αυτό οι επαρχιακές εφημερίδες, δεδομένου ότι οι συντάκτες τους ζουν από κοντά τα ληστρικά γεγονότα και τα κείμενά

1. Ενδεικτικά αναφέρονται εδώ μερικές από τις πιο έγκυρες — και φυσικά απαραίτητες — εργασίες που πρέπει να έχει υπόψη του ο φιλέρευνος αναγνώστης: About, Ed., *Η σύγχρονη Ελλάδα* [1854] μτφρ. Α. Σπήλιου, έκδ. Τολίδη (χ.χρ. έκδ.). Του ίδιου, *Ο θασιλύς των ορέων*, μτφρ. Α.Φ., έκδ. «Γαλαξία», Αθήνα 1968. Αιτιάν, Δημ. Άπαντα· απομνημονεύματα Καραϊσκάκη και άλλων αγωνιστών, επιμ. Γ. Βαλέτα, Αθήνα 1962, σ.σ. 390-405. Ανώνυμος, *Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι (χειρόγραφον Έλληνας υπαξιωματικού)*, επιμ. Μ. Vittl, Α' ανατύπωση, Αθήνα 1986. — Οι πρωταίτιοι της υπέρξεως ληστείας εν Πελοποννήσω, Τρίπολις 1870. Αντωνόπουλος, Δημ., *Σκέψεις περί της μετ' επιτυχίας καταδιώξεως και εξαλείψεως της την πατρίδα ημών λυμαιομένης ληστείας*, Αθήναι 1870. Δοκανάρης, Ναπ., «Η Χωροφυλακή κατά της ληστείας», περ. *Επιθεώρηση Χωροφυλακής*, Ιούνιος 1983, έτος 14, τεύχος 162, σσ. 432-440. Jenkins, R., *The Dilessi murders*, London 1961. Καλλιγιάς, Παύλος, *Θάναος Βλέκας*, πρόλογος Γ. Τσοκόπουλου, Αθήναι 1923, (η πρώτη δημοσίευση στο περ. *Πανδώρα*, το 1855). Καλοδήμος, Θωμ., «Η ληστεία στη Φθιώτιδα την πρώτην μετεπαναστατικήν 10ετίαν του ελευθέρου εθνικού μας βίου», περ. *Στερεά Ελλάς*, τεύχ. 108, Ιούνιος 1978, σσ. 15/175 - 20/180. Κασομούλης, Νικ., *Ημερολόγιον*, επιμ., εισαγ., σχόλια Ε. Πρωτοψάλτη, Αθήναι 1968. Κολιόπουλος, Γιάν., *Ληστές· η Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα*, Αθήνα 1979. Κορωνάιος, Π., *Σκέψεις επί της εμπειδύσεως της τάξεως και των αιτίων των κωλυόντων αυτήν*, Αθήναι 1869. Μοσχονήσιος, Ανδρ., *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, εν Ερμούπολει 1869. Παπαδόπουλος - Βρετός, Μ., «Οι νεώτεροι Έλληνες» (3η συνέχεια) *Εθνικόν Ημερολόγιον*, τ. Ε', (1865), σσ. 51-95. Ρικάκης, Αντ., *Σκέψεις περί καταδιώξεως της ληστείας*, Αθήναι 1870. Σπανδωνίδη, Ειρ., *Τραγούδια της Αγόργιανης (Παρνασσού)*, Αθήνα 1939. Σωτηρόπουλος, Σωτ., *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίσις μετά ληστών*, Αθήναι 1866. Τάκερμαν, Κάρ., *Οι Έλληνες της σήμερον*, μτφρ. Αντ. Ζυγομαλά, Αθήνησι 1877, σσ. 191-247. Φωτόπουλος, Αθ., Φ., «Συμβολή εις την ιστορίαν της ληστείας κατά την Καποδιστριακήν περίοδον», *Πελοποννησιακά*, τ. ΙΑ' (1975), σσ. 213-238.

τους όχι μόνο διατηρούν την ένταση της επικαιρότητας, αλλά αποτελούν και την κύρια πηγή του αθηναϊκού Τύπου με τα περιορισμένα μέσα επικοινωνίας της εποχής εκείνης και το σχεδόν ανύπαρκτο σύστημα ανταποκριτών. Ακόμη, το γεγονός ότι οι περισσότερες πηγές που αναφέρονται σε ληστρικές ενέργειες της περιόδου αυτής εκπροσωπούν, κυρίως, τους διώκτες των ληστών (πολιτική εξουσία, δημοτικές αρχές, στρατιωτικά σώματα, αστυνομικά όργανα) και τους θιασώτες της *εννόμου τάξεως*, η κατά κανόνα ανεξάρτητη αρθρογραφία και ειδησεογραφία του επαρχιακού Τύπου μας δίνει αρκετές φορές και την άποψη της *άλλης πλευράς*. Έτσι έχουμε κάποια δυνατότητα πληρέστερης εξέτασης του φαινομένου.

Συγκεκριμένα από το 1856, οπότε κυκλοφορεί ο «Φάρος της Όθρυος»², η πρώτη μεταπελευθερωτική εφημερίδα στη Λαμία³, έχουμε ένα νέο μέσο έκφρασης της πνευματικής και οικονομικοκοινωνικής ζωής στην περιοχή, αλλά και μια διαφορετική πηγή υλικού για την αποτύπωση της εποχής στο συγκεκριμένο χώρο. Όταν μάλιστα αρχίζουν, έπειτα από λίγα χρόνια, να κυκλοφορούν και άλλες τοπικές εφημερίδες⁴ το υλικό αυξάνεται και οι δυνατότητές μας πολλαπλασιάζονται. Ο Τύπος με τις πολιτικές του αποκλίσεις και τις θεματικές του προτιμήσεις, σε συνδυασμό μάλιστα και με την επίκαιρη *δημοσιογραφική συγκίνηση*, μας δίνει μια ευρύτερη και εντονότερη εικόνα της κατάστασης που επικρατούσε στην περιοχή της Φθιώτιδας. Ένα μεγάλο μέρος από την αρθρογραφία και ειδησεογραφία των εφημερίδων καταλαμβάνει η *εθνομισής ληστεία*, αυτή η *κατάρα του αναξιοπαθούντος έθνους*, που εξακολουθεί να παραμένει ως *ακαταδάμαστος πολυκέφαλος Ύδρα*⁵. Χαρακτηρισμοί που όχι μόνο αντικατοπτρίζουν

2. Περισσότερα για την εφημ. αυτή, βλ. π.κ., σ. 168 υποσημ. 12.

3. Για τις μετεπαναστατικές εφημερίδες στη Στερεά Ελλάδα, περισσότερα βλ. Τ. Λάππα, *Ρουμελιώτικος Τύπος, 1821-1880*, Αθήνα 1959. Ειδικότερα για τον Τύπο στη Φθιώτιδα, βλ. Δημ. Νάτσιου, «Ο Λαμιώτικος Τύπος (εφημερίδες - περιοδικά της Λαμίας 1852-1965)» εφημ. «Εθνικός Αγών», Λαμία, αριθ. φ. (2829) 2669 της 30 Ιανουαρίου 1975 (σε συνέχειες), του ίδιου, *Τα Λαμιώτικα τυπογραφία του 19^{ου} αι.*, Λαμία 1979.

4. Μετά από την εφημ. «Φάρος της Όθρυος» (1856), εκδόθηκαν, μέχρι το 1881, οι εξής εφημ. στη Φθιώτιδα: «Φθιώτις» (1860), «Φωνή των Μεθωρίων» (1860), «Φωνή του Λαού» (1862), «Ανατολική Ελλάς» (1867), «Ο Διάκος» (1875) και «Ευνομία» (1877).

5. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 10 και 83 της 23 Ιουν. 1856 και 16 Νοε. 1857 αντίστοιχα, καθώς και εφημ. «Φωνή των Μεθωρίων», αριθ. φ. 33 της 3 Σεπτ. 1860. Παρόμοιοι χαρακτηρισμοί και *αφορισμοί* αφθονούν στον Τύπο της περιοχής: όπως: *μυσσάρ ληστεία, ακαταδάμαστος τέρας, σκληρά και απάνθρωπος μάστιγξ, αποτρόπαιον μόλυσμα, ολετήρ, μάζα κακούργων, πανολεθρία μάστιγξ, μίσμα κ.ά.* Βλ. ενδεικτ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 31 της 17 Νοε. 1856 και αριθ. φ. 133 της 8 Νοε. 1858, επίσης «Φωνή των Μεθωρίων», αριθ. φ. 17 της 30 Απρ. 1860, αριθ. φ. 39 της 15 Οκτ. 1860 και αριθ. φ. 42 της 5 Νοε. 1860.

Ανάλογοι είναι και οι χαρακτηρισμοί για τους ληστές. Εκτός από τα συνηθισμένα, *κακούργοι, εγκληματίες*, κ.λπ., αποκαλούνται: *άγρυπνοι δαίμονες, απονενομημένα και*

το εύλογο συναίσθημα των πολιτών απέναντι στο φαινόμενο, αλλά φανερώνουν έμμεσα και την κυβερνητική δυσκολία ή αβελτηρία για τη λήψη μέτρων.

Ιδιαίτερη διευκρίνιση του προβλήματος απαιτείται εξαιτίας των διαφορετικών διαστάσεων και της ιδιαίτερης μορφής που λαμβάνει κατά περιόδους η ληστεία. Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως σε ορισμένους βασικούς διαμορφωτικούς παράγοντες που εμφανίζουν τη ληστεία σαν *μεθοριακή, αλυτρωτική, κλεφταρματολική* ή και *νομαδική*⁶. Πάντως κατά την περιγραφή ληστρικών περιστατικών του περασμένου αιώνα από τις εφημερίδες και τις αναφορές των διοικητικών και στρατιωτικών οργάνων χρησιμοποιούνται —ιδιαίτερα κατά τα διάφορα επαναστατικά κινήματα— οι όροι *λησταντάρται, λησταποστάται, ανταρτολησται*, ή αναφέρεται απλώς ο χαρακτηρισμός *λησται*. Αποφεύγεται όμως ο όρος *κλέφτης*, ιδιαίτερα από την πλευρά της κρατικής εξουσίας, εξαιτίας της συναισθηματικής φόρτισης και του επικού χρωματισμού από την κλεφταρματολική παράδοση⁷. Το γεγονός αυτό φανερώνει φυσικά τη διαφορετική προέλευση των μορφών αυτών της ληστείας και υποδηλώνει την ανάλογη αντιμετώπισή της από τα όργανα της εξουσίας και το λαό.

Ο χρονικός και τοπικός ορισμός —και κατ' ανάγκην περιορισμός— του θέματος οφείλεται όχι μόνο στη μεγάλη έκταση που έλαβε η ληστεία τον περασμένο αιώνα στην Ελλάδα και, επομένως, στην εξ αντικειμένου δυσκολία να παρουσιασθεί σε μια μελέτη, αλλά στο ότι υπάρχουν ειδικοί παράγοντες που δίνουν μια διαφορετική όψη στο φαινόμενο. Η Φθιώτιδα, καθώς είναι γνωστό, υπήρξε από τη σύσταση του ελεύθερου ελληνικού κράτους και μέχρι την ενσωμάτωση της Ηπειροθεσσαλίας (1881) παραμεθόρια περιοχή και οι ειδικές συνθήκες που επικρατούσαν εκεί (οροθετική γραμμή, χαλαρή επιτήρηση, νομαδική ζωή θλαχοποιμένων, γειτνίαση με τον επιζώντα παραδοσιακό κλεφταρματολισμό στις υπόδουλες περιοχές) διαφοροποίησαν, ως

αποτρόπαια ανθρωπάρια, τέρατα ανθρωπόμορφα, αισχρόβια αντικείμενα, σεσηπότα μέλη της κοινωνίας, επίγειοι δαίμονες, τέρατα, εξαμβλώματα κ.λπ., Βλ. εφημ. «Φωνή των Μεθωρίων», αριθ. φ. 52 της 1 Ιαν. 1861, αριθ. φ. 68 της 29 Απρ. 1861, «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 21 της 6 Σεπτ. 1856, αριθ. φ. 31 της 17 Νοε. 1856, αριθ. φ. 133 της 8 Νοε. 1858 κ.ά.

6. Βλ. Γ. Κολιόπουλου, *Ληστές*, οπ. π., σ. θ'. Πρβλ. Ναπ. Δοκανάρη, «Η Χωροφυλακή κατά της ληστείας», όπ. π., σ. 434, όπου συνοπτική παρουσίαση των μορφών αυτών της ληστείας.

7. Την ίδια διάκριση κάνει και ο Τύπος που φροντίζει να ξεχωρίζει τους κοινούς κλέφτες και διαρρήκτες των αστικών κυρίως περιοχών, τους οποίους χαρακτηρίζει *κακούργους, νυκτοκλέπτες, φαυλόθιους* κ.λπ., από τους ληστές της υπαίθρου που είναι οργανωμένοι και αντιπαρά τίθενται στην έννομη τάξη. Βλ. εφημ. «Αιών», αριθ. φ. 202 της 10 Οκτ. 1840, αριθ. φ. 295 της 21 Σεπτ. 1841, αριθ. φ. 383 της 27 Σεπτ. 1842 κ.ά.

ένα βαθμό, το πρόβλημα και συνέβαλαν στην κατά περιόδους ένταση και μακρόχρονη διατήρησή του.

2. Γενεσιουργά αίτια

Όπωςδήποτε δεν είναι εύκολος ο ακριβής προσδιορισμός των γενεσιουργών αιτιών που οδήγησαν στην εμφάνιση της ληστείας, της μεταπελευθερωτικής αυτής εθνικής και κοινωνικής μαστίγας, γιατί πρόκειται για ένα φαινόμενο πολύπλοκο αλλά και πολυσήμαντο. Οι καταβολές του βρίσκονται στον κλεφταρματολισμό της τουρκοκρατικής περιόδου και η μετεπαναστατική εξέλιξή του εμφανίζει τη μορφή της ένοπλης διαμαρτυρίας και των πολιτικών, κοινωνικών και ατομικών διεκδικήσεων. Έτσι η *παρωδιά της κλεφτουριάς*, όπως χαρακτηρίσε ο Κων. Παπαρρηγόπουλος⁸ το φαινόμενο της ληστείας, δεν είναι άσχετη με την *παρωδιά των μέτρων* που έλαβε αργότερα το επίσημο ελληνικό κράτος για την επίλυση σοβαρών θεμάτων, όπως ήταν το στρατιωτικό, η αποκατάσταση των αγωνιστών και η διανομή των εθνικών γαιών. Η περιπτώσιολογική βέβαια αναζήτηση και απαρίθμηση των γενεσιουργών αιτιών, εκτός του ότι θα απομάκρυνε από το σκοπό της εργασίας αυτής, ελάχιστα θα εξυπηρετούσε την έρευνά μας. Ωστόσο μια σύντομη αναφορά στα κύρια και βασικά αίτια, τα οποία διακρίνονται σε ψυχολογικά και πραγματικά⁹, θα βοηθούσε στην κατανόηση του προβλήματος.

Τα ψυχολογικά αίτια εντοπίζονται στις κληρονομικές, θα έλεγε κανείς, ροπές των αγωνιστών και τις εσφαλμένες λαϊκές αντιλήψεις που πηγάζουν από τους ηρωικούς χρόνους της κλεφτουριάς και του αρματολισμού¹⁰. Ο ένδοξος αγώνας εναντίον του ξένου δυνάστη κατά

8. *Ιστορία του Ελλ. Έθνους*, από των αρχαιστάτων χρόνων μέχρι της βασιλείας Γεωργίου Α' (μετά προσθηκών σημειώσεων και βελτιώσεων υπό Π. Καρολίδου), εν Αθήναις 1925, τ. 58, σ. 142.

9. Βλ. Νικ. Κασομούλη, *Ημερολόγιον*, όπ. π., (εισαγ. Ε. Πρωτοψάλτη), σ. 13 κ. εξ.

10. Την άποψη αυτή διατύπωσαν, αναφερθέντες στα ψυχολογικά αίτια, και οι Αναγνώστης Μοναρχίδης, Τάτσης Μαγγίνας, Αναστ. Λοιδωρίκης και Δρόσος Μανσόλας, όταν κλήθηκαν με την υπ' αριθ. 6402 της 15/27 Δεκ. 1836, ΓΑΚ, Αρχ. Όθωνος, Υπ. Εσωτ., φάκ. 176, πρόσκληση — διαταγή του αρχιγραμματέα Armansperg, να εξετάσουν τα αίτια της ληστείας και να προτείνουν κατάλληλα πολιτικοστρατιωτικά μέτρα για την πάταξή της. Ωστόσο, ο Αναγν. Μοναρχίδης δεν παρέλειψε να προσθέσει ότι στην ανάπτυξη της ληστείας *εσύντεινεν* [sic] όχι ολίγον και η ιδιότης διαφόρων καπεταναίων, οίτινες, επιθυμούντες να απολαμβάνουν τα αρματολίκια, κατέφευγον και μετήρχοντο το έργον της ληστείας, ώστε οπού έφερον εις ανάγκην τας οθωμανικάς διοικήσεις, να τους διορίζουν εις διαφόρους επαρχίας αρματολούς. Εκ των τιοούτων έγινεν εξίς και ανεγεννάτο πάντοτε από καιρού εις καιρόν η ληστεία. Παρόμοια άποψη διατύπωσε και ο Τάτσης Μαγγίνας που πίστευε ότι η ληστεία προερχόταν και από την υπόθαλψιν των *δερβεναγάδων Τούρκων* και των *καπεταναίων Ελλήνων*, τείνουσα εις ιδιότελή σκοπόν των, δια να αποκατασταίνονται αναγκαίοι εις την εξουσίαν.

την περίοδο της τουρκοκρατίας εξακολούθησε και μετά την απελευθέρωση να *γοητεύει* και να *φαντάζει* σαν γενναίο παράδειγμα δυναμικής παρουσίας και προσωπικής ανεξαρτησίας. Τα πολεμικά εκείνα στοιχεία δηλαδή θεωρήθηκαν σαν δοκιμασμένους τρόπος αντίστασης προς κάθε καταπιεστική εξουσία. Ακόμη και της νόμιμης κρατικής που απέβλεπε στη διαμόρφωση της νέας προσωπικότητας του πολίτη, του μέλους του συνόλου —αν όχι της μάζας— σε θάρος της ατομικής ελευθερίας. Η συγκρότηση τού ελεύθερου κράτους δεν συνοδεύθηκε από την αλλαγή νοοτροπίας των αγωνιστών. Η *παληκαροσύνη* εξακολούθησε να επιζεί και εκεί που έπρεπε να υπάρχει η νόμιμη υποταγή.

Η άποψη αυτή δεν είχε επικρατήσει μόνο ανάμεσα στους ανεπάγγελτους πλέον μάχιμους άνδρες του Αγώνα, αλλά βρήκε πρόσφορο έδαφος και στη *λαϊκή ψυχή*, που δύσκολα μπορούσε να διακρίνει και αυτή τη δικαιολογημένη προεπαναστατική *αυθαιρεσία* από τη μεταπελευθερωτική διαδικασία της επιβολής του νόμου. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην επικράτηση της αντίληψης πως κάθε αντίσταση εναντίον των κρατικών οργάνων δεν είχε μεγάλη διαφορά από τη γενναιότητα των κλεφτών που αγωνίζονταν και αυτοί εναντίον της οθωμανικής εξουσίας για το δίκιο και την προσωπική τους ελευθερία. Η *παράδοσιακή* ληστεία σε μια ανάλογη κοινωνία, όπως ήταν την εποχή αυτή η ελληνική, διεδικούσε —κατά κάποιο τρόπο— ένα ρόλο συνεχιστή του κλεφταρματολικού θεσμού. Έτσι ερμηνεύεται και η στάση του λαού απέναντι στο φαινόμενο της ληστείας, που δεν ήταν εξ ολοκλήρου αρνητική, αφού προξενούσε, εκτός από το φόβο, και το θαυμασμό. Μάλιστα η πρωτόγονη αυτή μορφή εναντίωσης στην κρατική εξουσία, όχι μόνο ηρωοποιήθηκε και υφαιολογήθηκε από το χρόνο, αλλά πέρασε και στο δημοτικό τραγούδι, το θαυμάσιο αυτό δημιουργήμα της λαϊκής ψυχής. Διαβόητοι λήσταρχοι του περασμένου αιώνα, όπως ο Νταβέλης, ο Ρουπακιάς, ο Χοσάδας, ο Κατσαβός, ο

Ο Δημ. Αινιάν, Άπαντα, όπ.π., σ. 304, αναγνωρίζει ότι το κλεφταρματολικό σύστημα γενικότερα δημιουργούσε προβλήματα στους ορεινούς πληθυσμούς, οι οποίοι το επλήρωναν ακριβά, διότι η ληστεία πολλάκις γίνετο αιτία να ερημώσων χωρία ολόκληρα, να διακοπώσιν αι συγκοινωνία, να δυσκολευθή το εμπόριον κ.λπ. *αλλ' αποθλέποντες — συνεχίζει — αφ' ενός εις τον μέγαν σκοπόν, δια τον οποίον προπαρασκευάζετο τρόπον τινά αυτό το σύστημα, και συλλογίζόμενοι αφ' ετέρου, ότι τοιαύτη δυστυχώς είναι η ανθρωπίνη φύσις, ώστε πάντοτε σχεδόν να εκπίπτει εις υπερβολάς, πρέπει να συγχωρήσωμεν τας παρεκτροπάς ταύτας, (αν και προσάπτουν όχι μικράν κηλίδα εις τούτο το σύστημα) αποθλέποντες εις εκείνους εκ των αρματολών, όσοι συνέλαβον γενικωτέρας ιδέας περί εθνικής ελευθερίας, εις τους Ανδρούτζους, τους Μπαχάθας και άλλους πολλούς, και συλλογίζόμενοι ότι πολλάί πράξεις ήσαν αναγκαία συνέπεια της εποχής και των περιστάσεων. Προ πάντων δε δια το σημαντικό μέρος, το οποίον έλαβον κατά την επανάστασιν δια την απόκτησιν της ελευθερίας μας.*

Γυφτογιάννης, ο Κωσταντέλλος, ο Σαμαρινιώτης, ο Καταρραχιάς, ο Λύγγος κ.ά., υπήρξαν οι ήρωες ενός σημαντικού τμήματος των δημοτικών τραγουδιών, του *ληστρικού κύκλου*¹¹, που αποτέλεσε ουσιαστικά την απόληξη αλλά και την παρακμή των κλέφτικων.

Αναφερόμενη το 1859, σε περίοδο εξέλιξης του φαινομένου, η λαμιώτικη εφημερίδα «Φάρος της Όθρυος»¹² στις πηγές του κακού, επισήμαινε ότι την πρώτη θέση κατείχε η *πρόληψις περί παληκαρισμού και της γενναιότητος*, η έτι και *νυν επικρατούσα μεταξύ μάλιστα των τας μεθορίους, μεσογείους και αποκέντρους του κράτους επαρχίας οικούντων*. Ο *προληπτικός και αρχαϊκός γέρων, χωρικός ή ποιμήν, και άκων πολλάκις μεταδίδει εις τους υιούς του τας στρεβλάς επί του προκειμένου ιδέας και προλήψεις* του· εκθειάζοντας και θέτοντας σε ίση μοίρα τα κατορθώματα των κλεφταρματολών με τα εγκλήματα των ληστών. Έτσι ο απλοϊκός άνθρωπος εμφανίζεται *μετ' ενθουσιασμού ασπαζόμενος* τις ενέργειες των τελευταίων, με αποτέλεσμα να τις θεωρεί *ως πράξεις γενναιότητος εξόχου και παληκαρι-*

11. Ο λαός δείχνει στα τραγούδια αυτά ότι ανησυχεί για την τύχη των ληστών, θαυμάζει τον «ηρωισμό» τους κατά τις συγκρούσεις τους με τα κυβερνητικά αποσπάσματα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις δίνει διαστάσεις επικές στο θάνατό τους. Βλ. πρόχειρα, *Δημοτικά τραγούδια*, εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, Αθήναι 1962, τ. Α', σσ. 296, 298, 301. Θ. Παπαθανασόπουλου, «Δημοτικά τραγούδια της Ρούμελης», περ. *Λαογραφία*, Κ' (1962), σ. 256.

Μια νεώτερη ανθολόγηση από τα ληστρικά τραγούδια βλ. Απ. Δούρβαρη - Γ. Χατζίνη, Οι «βασιλείς των Ορέων», περ. *Γιατί*, αριθ. 138, Δεκέμβρης 1986 (αφιέρωμα), σ. 43 κ. εξ. Πρόκειται για μια αξιόλογη εργασία, στην οποία εξετάζεται το σύνθετο φαινόμενο της ληστοκρατίας στην Ελλάδα από την κοινωνικοοικονομική του πλευρά, ενώ παράλληλα επισημαίνονται οι επιδράσεις του στη λαϊκή λογοτεχνία, το θέατρο, τη λαϊκή παράδοση και τη ζωγραφική. Στο τέλος της εργασίας αυτής, δημοσιεύεται εκτενής βιβλιογραφικός κατάλογος λαϊκών αναγνώσμάτων που σχετίζονται με το βίο και την πολιτεία των ληστών.

12. Πρόκειται για την πρώτη εφημερίδα που εκδόθηκε στη Λαμία μετά την απελευθέρωση. Έφερε τον υπότιτλο *Εφημερίς πολιτική και φιλολογική*, τον οποίο συμπλήρωνε με το απόφθεγμα του Σοφοκλή, *Και μείζον όστις αντί της αυτού πάτρας, φίλον νομίζει, τούτον ουδαμού λέγω* (Αντιγόνη, στιχ. 182-183). Διακρινόταν για την εγκυρότητά της, την αξιοπιστία της και την ποικιλία των θεμάτων της. Γενικά βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με τις αθηναϊκές εφημερίδες που χρησιμοποιούσαν κατά κανόνα την ειδησεογραφία της για θέματα μεθοριακά και θεσσαλικά. Η έκδοσή της ήταν εβδομαδιαία, άρχισε τον Απρίλιο του 1856 και διατηρήθηκε — με ενδιάμεσες μικρές διακοπές — μέχρι τον Ιούλιο του 1881, οπότε ο συντάκτης της, ο δικηγόρος και λόγιος Ευθ. Οικονομίδης, μετέφερε τις εγκαταστάσεις της στη Θεσσαλία, την ελεύθερη πλέον ιδιαίτερη πατρίδα του. Στα Τρίκαλα συνέχισε την έκδοσή της όχι ως «Φάρος της Όθρυος» πλέον, αλλά ως «Φάρος του Ολύμπου». Βλ. Ερ. Σταυροπούλου, «Οι πρώτες εφημερίδες της Καρδίτσας και των Τρικάλων μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας», *Θεσσαλικά χρονικά* τ. ΙΓ' (1980) Αθήνα 1980, σ. 435 κ. εξ. Επίσης Δημ. Νάτσιου, «Η τρικαλική εφημερίδα "Φάρος του Ολύμπου" 1881-1887», εκδ. περ. *Φθιωτικά Χρονικά*, στη σειρά *Ιστοριοδιφικά Μελετήματα*, αριθ. 1, Λαμία 1981.

σμού, ας και ρητώς πολλάκις προτείνει προς απομίμησιν εις τους υιούς του. Συμπληρώνει μάλιστα ότι τα κλέφτικα ή ηρωικά άσματα επέρχονται ακολούθως, ως οιονεί τις επίσημος επικύρωσις των του πατρός και των άλλων επίσης αρχαϊκών και προληπτικών γερόντων ιδεών και προλήψεων¹³.

Λίγα χρόνια αργότερα ο Μαρίνος Παπαδόπουλος - Βρετός¹⁴, εξετάζοντας από διαφορετική σκοπιά το πρόβλημα, παρατηρούσε ότι η Ελλάδα είναι εκ των σπανίων τόπων, εν οίς ο των παραδόσεων ληστής ζη εισέτι, και διευκρίνιζε ότι ουδεμία σχέσις υπάρχει μεταξύ των ληστών αυτών και των κυρίως κακούργων, ους αποτελούσιν άθλιά τινα εκπεπκώτα ή διεφθαρμένα όντα.

Τέλος —για τα περιοριστούμε εδώ σε τρία κείμενα του περασμένου αιώνα διαφορετικής προέλευσης— ο Αμερικανός διπλωμάτης Κάρολος Τάκερμαν, που υπηρέτησε ως πρεσβευτής της χώρας του στην Ελλάδα, έγραφε¹⁵ ότι η εν Ελλάδι ληστεία δεν είναι σύγχρονον προϊόν. Εγεννήθη εκ της τουρκικής τυραννίας, ότε άνδρες ρέκται κατέφυγον εις τα όρη ασφαλίζοντες εαυτοίς το μόνον είδος ανεξαρτησίας, όπερ τοις εναπέμεινεν. Ακόμη διαπίστωνε ότι η δόξα του αρχαίου κλέφτου, του ανδρείου προμάχου της πατρίδος αυτού, του γενναίου και θαρραλέου τούτου τέκνου της τύχης, αντανakλάται αμυδρώς και επί του σημερινού κοινού ληστού, τον οποίο θεωρούσε ότι ήταν εξηχρησμένη παραφύας του κλεφτορματολισμού.

Εκτός από τα ψυχολογικά υπήρχαν και τα πραγματικά αίτια. Αν οι κληρονομικές ροπές και ο υπερβολικός συναισθηματισμός συνέβαλαν ώστε η κλεφτουριά να μη θεωρείται παρελθοντική, η πραγματικότητα οπωσδήποτε ήταν επιτακτική. Οι παλαιοί αγωνιστές είχαν εγκαταλείψει για αρκετό χρονικό διάστημα κάθε εργασία ειρηνική και φυσικά είχαν απομάθει ακόμη και την τέχνην τού αρότρου. Άλλο επάγγελμα, εκτός από το στρατιωτικό, δύσκολα μπορούσαν να εξασκήσουν. Γι' αυτό ζητούσαν από το ελεύθερο πλέον ελληνικό κράτος να τους χρησιμοποιήσει —ανάλογα με τις ικανότητές τους— σε στρατιωτική υπηρεσία και να τους ανταμείψει για την προσφορά τους. Περιττό να λεχθεί ότι το αίτημά τους αυτό ήταν εύλογο και η πολιτεία έπρεπε να φροντίσει για την ικανοποίησή του. Ωστόσο τα μέτρα που έλαβε το επίσημο κράτος μετά την απελευθέρωση υπήρξαν άστοχα και αψυχο-

13. Όσο και αν φαίνεται κάπως εξεζητημένη η άποψη αυτή του αρθρογράφου, γεγονός είναι ότι το δημοτικό τραγούδι συμπεριλήφθηκε στα μέτρα καταστολής της ληστείας και ο νομάρχης Φθιωτιδοφωκίδος απαγόρευσε να άδωνται τα κλέπτικα τραγώδια (sic). Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 135 τη 22 Νοε. 1858.

14. Βλ. *Εθνικόν Ημερολόγιον* του έτους 1865, εκδοθέν υπό Μαρίνου Π. Βρετού (έτος Ε'), Παρίσι 1865, σ. 83 κ.εξ.

15. Καρ. Τάκερμαν, *Οι Έλληνες της σήμερα*, ο.π., σ. 191 κ.εξ.

λόγητα, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται η διοίκηση άστοργη και σε μερικές περιπτώσεις εχθρική προς τους παλαιούς αγωνιστές.

Ο Ιω. Καποδίστριας αντιμετώπισε πρώτος το πρόβλημα και τα μέτρα που πήρε δεν ήταν βέβαια αποτελεσματικά, αλλ' οπωσδήποτε μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ικανοποιητικά, γιατί έδειχναν τη σωστή κατεύθυνση, που απαιτούσε γνώση της παράδοσης και σταδιακή προσαρμογή των καθεστώτων προς τις νέες μορφές. Η οργάνωση των ατάκτων με τη συγκρότηση των χιλιαρχιών αρχικά και των ταγμάτων λίγο αργότερα¹⁶ ήταν μια προσπάθεια υπαγωγής των αγωνιστών σε στρατιωτικούς κανονισμούς πειθαρχίας και απομάκρυνσής τους από το πνεύμα του παραδοσιακού αρματολισμού. Δεν έλλειψαν βέβαια δυσaréσεις και αντιδράσεις¹⁷ που όξυναν την κατάσταση και οδήγησαν μερικούς *αδικηθέντες* —και οπωσδήποτε νασταλγούς του παρελθόντος— στην απόφαση να το *γυρίσουν στο κλέφτικο*, όπως συνέβαινε κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση της ληστείας¹⁸ σε μερικές περιοχές του νεοσύστατου κράτους. Τα ληστρικά κρούσματα όμως της καποδιστριακής περιόδου δεν δημιούργησαν σοβαρή απειλή για την εσωτερική ασφάλεια και τάξη. Βέβαια, κατά την περίοδο της αναρχίας, που ακολούθησε μετά τη δολοφονία του Κυβερνήτη, η ληστεία παρουσίασε έξαρση¹⁹, αλλά απειλητική εμφανίστηκε κυρίως κατά την περίοδο της οθωνικής απολυταρχίας.

Η αντιβασιλεία, στηριζόμενη στο κύρος και την αρχική της αίγλη, αποφάσισε χωρίς²⁰ να ασχοληθεί με το στρατιωτικό θέμα, του οποίου

16. Βλ. Απ. Βακαλόπουλου, *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821, οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία*, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 231 κ.εξ.

17. Ιδιαίτερα προέρχονταν από τους καπεταναίους που νόμιζαν ότι είχαν αδικηθεί με τη νέα τους βαθμολογική ένταξη, αλλά και από τους άτακτους που δεν συμπεριλήφθηκαν στις τάξεις του στρατού με το νέο διοργανισμό. Ο Απ. Βακαλόπουλος, *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821*, όπ.π., σ. 264, υπολόγισε ότι μόνο στη Στερεά Ελλάδα είχαν μείνει «εκτός υπηρεσίας» πάνω από 5800 άνδρες.

18. Βλ. Απ. Βακαλόπουλου, *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821*, όπ.π., σ. 264 κ.εξ. Πρβλ. Αθ. Φωτόπουλου, «Συμβολή εις την ιστορίαν της ληστείας κατά την καποδιστριακήν περίοδον», *Πελοποννησιακά*, τ. ΙΑ' (1975), Αθήναι 1975-1876, (Παρ/μα Πρακτικών), σ. 229, όπου επισημαίνεται ότι οι παράγοντες που συνέβαλαν την εποχή αυτή στη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος υπέρ της ληστείας δεν πρέπει ν' αναζητηθούν μακριά και από τη γενικότερη οικονομικοκοινωνική και πολιτική κατάσταση της χώρας.

19. Μια λεπτομερής εξιστόρηση των γεγονότων από τη δολοφονία του Ιω. Καποδίστρια (27 Σεπτ. 1831) μέχρι την έλευση του Όθωνα (25 Ιαν. /6 Φεβρ. 1833), βλ. Νικ. Κασμούλη, *Ενθυμματα στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων, 1821-1833*, έκδ. Ιω. Βλαχογιάννη, Αθήναι 1939-1942, τ. 3, σ. 456 κ. εξ.

20. Πριν συμπληρωθεί ένας μήνας από την εγκατάστασή της στην Ελλάδα, η αντιβασιλεία είχε ήδη λάβει σοβαρές αποφάσεις για το στρατιωτικό. Μετά τη χορήγηση της μερικής αμνηστείας και την απογόρευση της οπλοφορίας, διέταξε, στις 25 Φεβρ./9 Μαρτίου 1833, τη διάλυση των υπολειμμάτων του μέχρι τότε τακτικού σώματος και

η ρύθμιση θα διευκόλυνε τη λήψη μέτρων και σε άλλους τομείς. Δεν έλαβε όμως υπόψη της τις υποδείξεις αυτών που γνώριζαν πρόσωπα και πράγματα²¹. Το αποτέλεσμα υπήρξε ακριβώς αντίθετο από το προσδοκώμενο. Τα σκληρά και αψυχολόγητα στρατιωτικά μέτρα της αντιβασιλείας δημιούργησαν μια κατάσταση εκρηκτική και χωρίς προηγούμενο. Τα παληκάρια, που τόσα είχαν προσφέρει κατά τον Αγώνα και δικαιολογημένα περίμεναν ικανοποίηση και αποκατάσταση, βρέθηκαν ξαφνικά σε μεγάλη απόγνωση που έκρυβε και ανάλογη τραγικότητα. Οι διαμαρτυρίες τους αντιμετωπίστηκαν από τους Βαυαρούς με τα όπλα²². Τελικά, ελάχιστοι αγωνιστές κατατάχθηκαν στα νεοουσταθέντα ελαφρά τάγματα. Μερικοί επέστρεψαν στις οικογένειές τους απογοητευμένοι, ενώ οι περισσότεροι αντέδρασαν

αποφάσισε τη συγκρότηση ελληνικού στρατού. Στη συνέχεια, με δύο διατάγματα της 2/14 Μαρτίου του ίδιου έτους, αιφνιδίασε τα πολυπληθή άτακτα σώματα, τους άνδρες των οποίων υποχρέωσε να διαλυθούν ή να καταταγούν εθελοντικά στις — περιορισμένες άλλωστε — θέσεις του νέου τακτικού στρατού. Βλ. *Εφημ. της Κυβερνήσεως*, αριθ. φ. 5 και 6 της 8 Μαρτίου 1833. Πρβλ. L. v. Maurer, *Das Griechische Volk*, μτφρ. Χρ. Πράτσια - Ε. Καραστάθη, Αθήναι 1943, σ. 65 κ. εξ. Ο G. Finlay, *Ιστορία της Ελλ. Επανάστασης*, πρόλ. Γ. Κορδάτου, σχολ. Τ. Βournά, Αθήνα (χ. χρ.) τ. 2, σ. 280, υποστηρίζει ότι η ταχύτητα των αποφάσεων οφειλόταν στο ότι η αντιβασιλεία είχε έτοιμους τους νέους και τους νέους θεσμούς από τη Βαυαρία και δεν χρειάζονταν παρά μόνο μερικές τροποποιήσεις, για να μπολιαστούν με επιτυχία στους υφιστάμενους θεσμούς.

21. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και ο στρατηγός Ιω. Μακρυγιάννης πού έζησε με το όραμα και την πίκρα των περιφρονημένων και αδικημένων παλαιών αγωνιστών. Βλ. χαρακτηριστική στιχομυθία του με το μέλος της αντιβασιλείας υποστράτηγο Heideck, Ιω. Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, πρόλογος - επιμέλεια Γ. Βλαχογιάννη, Αθήναι 1907, σ. 298 κ.εξ.

Ο Νικ. Δραγούμης, *Ιστορικοί αναμνήσεις*, επιμ. Α. Αγγέλου, Αθήνα 1973, τ. 2, σ. 14, κρίνει ως εξής τις άστοχες αυτές ενέργειες της αντιβασιλείας: *Δυστυχώς όμως η περί τα πρόσωπα μέριμνα δεν περιέλαβε και τα πράγματα - δεν εμελετήθησαν επιμελέστερον οι καιροί, αι περιστάσεις, αι χρείαι, δεν εξηρευνήθησαν τα υπάρχοντα στοιχεία, ουδ' ηκούσθησαν προσεκτικώτερον αι συμβουλαί της πείρας. Ενώ, τούτου γινομένου, ούτε θα διελύτο ευθύς εξ αρχής ο ελαφρός στρατός, ούτε θα εγεννώντο η ληστεία και η του 1836 ανταρσία, εις αι απώθησεν η ασύνετος άμα δε και ανώμων πράξεις τους λιμώττοντας στρατιώτας». Βλ. και Π.Δ. Μαστροδημήτρη, «Η μετεπαναστατική τύχη των αγωνιστών του '21 σε λογοτεχνικά κείμενα του περασμένου αιώνα» περ. *Εποπτεία*, τεύχ. 91 (Ιουν. 1984) σσ. 543-558.*

22. Βλ. πρόχ. Χριστόφ. Νέζεζερ, *Απομνημονεύματα - τα πρώτα έτη της ιδρύσεως του Ελλην. κράτους*, πρόλογος Δ. Καμπούρογλου, Αθήναι, (επανέκδ.) 1963, σ. 39 κ. εξ., όπου περιγράφεται ο αφοπλισμός των παληκαριών στην πεδιάδα του Άργους. Κατά τη γνώμη του συγγραφέα, η αντιβασιλεία φοβόταν μήπως ξεσηκωθούν εναντίον της τα παληκάρια και την εκδιώξουν, γι' αυτό διέταξε τον αφοπλισμό των, διαβουκολήσασα αυτά δια της υποσχέσεως ότι θα κατήρτιζεν αμέσως εθνικόν στρατόν. Ο Αμβρ. Φραντζής, *Επιτομή της Ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, εν Αθήναις 1841, τ. 3, σ. 184, γράφει ότι η αντιβασιλεία όχι μόνο αγνόησε την προσφορά των Ελλήνων στρατιωτών, αλλά τους θεώρησε επιπλέον επικίνδυνους για την εσωτερική γαλήνη και το θρόνο.

δυναμικά και επέλεξαν τρόπους της ηρωικής κλεφτουριάς προκειμένου να πάρουν το δίκιο τους. Έτσι πέρασαν στην παρανομία και για να ζήσουν κατέφυγαν στη ληστεία. Ο Ιω. Μακρυγιάννης²³ θα γράφει σχετικά: *Όσοι αγωνισταί μείναν, οι περισσότεροι, νηστικοί και δυστυχισμένοι, μην υποφέροντες την δυστυχίαν πάνε λησταί και τους πιάνει η δικαιοσύνη με την δύναμή της, βάνει την τζελατίνια²⁴ και τους κόβει. Και γιομάτες οι φυλακές του κράτους. Η συσσώρευση τόσων διαφεύσεων και απογοητεύσεων είχε τα θλιβερά αποτελέσματά της.*

Στα βασικά αυτά αίτια θα μπορούσαν να προστεθούν και άλλα, μικρότερης ίσως σημασίας, που έχουν σχέση με τον ξένο παράγοντα. Πρόκειται για τα χαρακτηρισθέντα ως *εξωγενή*²⁵. Αναφέρονται κυρίως στις γνωστές επεμβάσεις των Μ. Δυνάμεων που νόθευαν την πολιτική ζωή της χώρας. Ιδιαίτερα σχετίζονται με τις αποσταθεροποιητικές ενέργειές τους, με τις οποίες επιδίωκαν να εκθιάσουν καταστάσεις και να επιβάλουν κυβερνήσεις δικής τους επιλογής. Στα αίτια αυτά πρέπει να συνυπολογισθεί η φιλοτουρκική στάση των Μ. Δυνάμεων και ιδιαίτερα της Αγγλίας που κρατούσε αρνητική θέση απέναντι στην αλυτρωτική πολιτική της Ελλάδος και παρεμπόδιζε κάθε προσπάθεια για την ενίσχυση των επαναστατικών κινήμάτων στις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Ακόμη η αναρχία που επικρατούσε στις περιοχές αυτές, εξαιτίας της αδιαφορίας των δερβεναγώνων, είχε μεταδοτικό αποτέλεσμα και στις όμορες ελληνικές. Έτσι ενισχυόταν η γενικότερη προσπάθεια της Τουρκίας να δημιουργήσει προβλήματα εσωτερικά στην Ελλάδα.

Η εξάπλωση του ληστρικού φαινομένου, τέλος, οφείλεται και σε μια σειρά από υποκειμενικούς παράγοντες, όπως είναι η εγκληματική προδιάθεση, τα ζητήματα τιμής, η εκδίκηση, η φυγοδικία, η στρατιωτική ανυποταξία, λιποταξία κ.ά. Τέτοιες περιπτώσεις θα συναντήσουμε αρκετές στη Φθιώτιδα και αναγκαστικά θα επανέλθουμε κατά την εξέταση της κατάστασης στην περιοχή αυτή.

3. Η κατάσταση στη Φθιώτιδα

Τα πιο πάνω αναφερθέντα αφορούν φυσικά σε όλο το ελληνικό κράτος και συνεπώς και στη Φθιώτιδα. Ωστόσο η κατάσταση στην

23. *Απομνημονεύματα*, όπ. π., τ. 2, σ. 374.

24. Από τη γαλ. λ. guillotine = λαμητόμος. Για τη χρησιμοποίησή της ως εκτελεστικού μέσου κατά την οθωμανική περίοδο, βλ. π. κ., σ. 193 κ.εξ.

25. Βλ. Κων. Αντωνίου, *Ιστορία της Ελλ. Β. Χωροφυλακής*, Αθήνα 1964, τ. Α', σ. 170 κ. εξ., όπου τα αίτια της ληστείας χωρίζονται σε α') γενικά ενδογενή, β') ενδογενή περιοδικά, γ') εξωγενή γενικά, δ') εξωγενή περιοδικά και ε') συντρέχοντα, με μια πληθώρα υποδιαίρεσεων, υποκατηγοριών και περιπτώσεων που μάλλον δεν διευκολύνουν τον αναγνώστη.

περιοχή αυτή διαφοροποιείται, εξαιτίας των ειδικών συνθηκών και κυρίως της έντασης και της έκτασης του φαινομένου. Μια εικόνα χαρακτηριστική μας δίνει ο πρώτος μεταπελευθερωτικός επίσκοπος Φθιώτιδος καὶ Λοκρίδος Ιάκωβος Μητρόπουλος²⁶, ο οποίος γράφει στις αρχές του 1836 προς την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος:

Η έως ήδη λεγομένη ληστεία, αυτήν δεν πρέπει πλέον να την υποθέσωμεν ληστείαν, ἀλλ' επίθεσιν εχθρικήν. Οι λησταί εις πάσαν την επαρχίαν Φθιώτιδα δεν είναι πλέον κρυπτοί, ἀλλ' αναφανδόν περιφέρονται από χωρίου εις χωρίον, τρώγουσι και πίνουνσι, χωρίς να καταδιώκονται από τινα. Καίουσι, πληγώνουσι, φονεύουσι, καρτομούν. Αιχαλωτίζουν, ατιμάζουσι, βιάζουσι και εν γένει το παν αναστατώνουσιν. Αύτη άπασα η επαρχία έμεινεν εις την διάκρισιν αυτών. Το περισσότερον μέρος των χωρίων αυτής, οι κάτοικοι, άλλοι μεν δια προφύλαξιν των εις Λαμίαν και Υπάτην, και άλλοι πάλιν καταφεύγουσι εις την οθωμανικήν επικράτειαν. Φήμη τις ήδη διεδόθη ότι ες την θέσιν της Ασθέστης συσσωματωμένοι έως 300, άλλοι λέγουν 500, επαπειλούν την Λαμίαν. Αι ενταύθα Β[ασιλικαί] Δυνάμεις δεν είναι ικαναί ν' αντικρούσωσιν εις την ορμήν αυτών, αν εισβάλλωσι πανταχού ενταύθα φόβος, κίνδυνοι, απελπισία των κατοίκων και γενική κατήφεια.

Κατά χρέος λοιπόν — συνεχίζει ο επίσκοπος — καθυποβάλλων υπ' όψιν της Σ. Ιεράς Συνόδου τους διηνεκείς φόβους τούτους, την μεγίστην εν γένει ανάγκην άπάσης της επαρχίας ταύτης και το μέλλον κακόν αποτέλεσμα, παρακαλώ ενθέρμως αυτήν να ευαρεστηθεί να θέσει υπ' όψιν, όθεν ανήκει, το μέλαν χρώμα της επαρχίας αυτής, δια να ληφθούν μέτρια σωτήρια όσον τάχος, διότι κινδυνεύει εξ ολοκλήρου να ερημωθεί η επαρχία αυτή²⁷.

Πραγματικά, αρκετά νωρίς και σε μεγάλη έκταστη εκδηλώθηκε στη Φθιώτιδα το ληστρικό πνεύμα²⁸ των Στερεοελλαδιτών²⁹. Οι ιδιαίτε-

26. Για την επισκοπή Λαμίας και το έργο του πρώτου μεταπαναστατικού ιεράρχη της, βλ. αρχμ. Θεόφ. Ν. Σιμόπουλου, *Δύο ανέκδοτοι κώδικες της Ι. Μητροπόλεως Φθιώτιδος, 1834 και 1835*, Αθήναι 1975, σ. 9 κ. εξ. Επίσης, Δημ. Θ. Νάτσιου, «Ενορίες και εφημέριοι της επισκοπής Ζητουνίου κατά το 1834», περ. *Φθιωτικά Χρονικά*, τ. 3, Λαμία 1982, σ. 118 κ.εξ.

27. Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος 1836-1840, αριθ. εγγρ. 1812 της 27 Ιαν. 1836.

28. Ο σύμβουλος επικρατείας Αν. Λοιδωρικής, διδαγμένος —καθώς γράφει ο ίδιος— από την πολυχρόνιον πείραν και την παιδιόθεν εις την πολιτικήν της πατρίδος άσκησιν, και αναφερόμενος στο θέμα με την από 11/23 Ιουλίου 1835 έκθεσή του προς τον Artmannsberg, δεν παρέλειψε να τονίσει ότι η Ρούμελη γεννά συστηματικώς ληστές και ότι το βασίλειο του Όθωνα πάσχει από αυτές τας δύο πληγάς: από το αποστατικόν πνεύμα των Πελοποννησίων και από τη ληστείαν της Ρούμελης. Βλ. αντίγραφο της έκθεσης αυτής στο Αρχ. της Ι.Ε.Ε.Ε. (Αρχ. Αν. Λοιδωρική) αριθ. εγγρ. 19856.

29. Επίσημα στατιστικά στοιχεία γεωγραφικής κατανομής φυσικά δεν υπάρχουν, αλλά

ρες συνθήκες που επικρατούσαν εδώ συνέβαλαν ώστε η ληστεία να γνωρίσει μεγάλη *άνθηση* μέχρι το 1881. Τα γεγονότα είναι πάμπολλα και είναι αδύνατο να γίνει πλήρης καταγραφή ατόμων και πράξεων. Αυτό άλλωστε θα ξεπερνούσε τα πλαίσια μιας μελέτης, της οποίας ο σκοπός είναι να ερμηνεύσει και όχι απλώς να καταγράψει. Ωστόσο, μια ένδεικτική παράθεση μερικών συμβάντων θα βοηθούσε στην παρουσίαση του κλίματος της εποχής, δεδομένου μάλιστα ότι μερικά από τα γεγονότα αυτά γίνονται για πρώτη φορά ευρύτερα γνωστά και φανερώνουν την έκταση του φαινομένου. Οι πάντες ήταν εκτεθειμένοι στη διάθεση και διάκριση των ληστών: από τον απλό χωρικό, τα δημοτικά και διοικητικά όργανα, μέχρι τον επίσκοπο της περιοχής, ο οποίος ήταν αναγκασμένος, προκειμένου να προστατέψει τον εαυτό του, να μην περιορίζεται μόνο στα πνευματικά του όπλα, αλλά να χρησιμοποιεί και τη σχετική *κουμπούρα*, όπως φαίνεται από την ακόλουθη αναφορά του προς τον Όθωνα:³⁰

Ο επίσκοπος Ζητουνίου [Λαμίας]

Αριθ. εγγρ. 1433, Αυγούστου 29, 1835

Προς την Α. Μεγαλειότητα

Το τραγικώτατον και ανήκουστον συμβάν, το οποίον συνέβη την 21 του παρόντος μηνός εις την οικίαν του υποφαινομένου ενδέχεται να ετέθη υπ' όψιν της Α.Μ. με διάφορον, άλλο σχήμα και χρώμα. Το συμβάν τούτο, Μεγαλειότατε Βασιλεῦ, με την πλέον μεγαλυτέραν απάθειαν της ειλικρινείας το θέτω υπ' όψιν του Σ.Υ.Β. θρόνου της Α.Μ. ως εφεξής:

από μια μεταγενέστερη αναφορά στο θέμα αυτό της εφημ. «Αιών», αριθ. φ. 2492 της 6 Οκτ. 1869, προκύπτει ότι στη Στερεά Ελλάδα δρούσε το 95% των ληστών όλης της επικράτειας. Από το ποσοστό αυτό το 75% εντοπιζόταν στην Ανατολική Στερεά. Παρουσίαση και κριτική των ελλিপών —άλλωστε— στατιστικών στοιχείων από τις μηνιαίες εκθέσεις του Υπ. Δικαιοσύνης, το 1834, βλ. Γ. Κολιόπουλου, *Ληστές*, όπ. π., σ. 6 και σ. 328, υποσημ. 19.

30. Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, 1836-1840, όπου υπάρχει αντίγραφο της αναφοράς αυτής του επισκόπου προς τον Όθωνα. Παρόμοιες αναφορές είχαν σταλεί και προς τον έπαρχο Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 1430 της 26 Αυγ. 1835, την Ιερά Σύνοδο, αριθ. εγγρ. 1434 της 29 Αυγ. 1835 και προς τον αρχηγό των Β. στρατευμάτων στη Στερεά Ελλάδα Τη. Gordon, αριθ. εγγρ. 1439 της 4 Σεπτ. 1835.

Η πρώτη μετά το επεισόδιο αναφορά προς τον έπαρχο που δημοσιεύτηκε από τον αρχιμ. Θεόφ. Σιμόπουλο, *Δύο ανέκδοτοι κώδικες της Ι. Μ. Φθιώτιδος*, όπ. π., σ. 85 κ. εξ., είναι εκτενέστερη και δίνει περισσότερες λεπτομέρειες. Οι ληστές χρησιμοποιούσαν για τις μεταξύ τους συνεννοήσεις τα «θλάχικα» και τα «αρβανίτικα». Πήραν μαζί τους εκτός από τα χρήματα και τα «πολυτελή ειδήσματα», ακόμη και τα ενδύματα του Δεσπότη. Ο φρούραρχος Ιω. Παρρύσης, που επισκέφθηκε την επισκοπική κατοικία αργότερα και είδε «αυτοψεί πάντα τα γενόμενα», έκανε και χρέη γιατρού, και φρόντισε να σταματήσει το αίμα του βαριά πληγωμένου γραμματέα «δια τινος καταπλάσματος». Το πρωί «προσκληθείς ο κ. Δρόσος Μανσόλας και θεωρήσας τας πληγὰς και τα κτυπήματα, διόρισε τα προς θεραπείαν».

Την αυτήν εσπέραν περί τας δέκα και ημίσειαν ώραν της νυκτός κατακοιτόμενος εις την κλίνην μου αίφνης ήκουσα βάδισμα διαφόρων ανθρώπων ένδον του κήπου της οικίας προς το μέρος της θυρίδος, από την οποία έχει έξοδον ο κοιτών της κλίνης μου εις τον κήπον. Εννοήσας λοιπόν ότι ήσαν λησται άφευκτα, δεν έχασα καιρόν διόλου, αλλά σηκωθείς εκ της κλίνης πολλά ελαφρά και δράξας μίαν κουμπούραν την έρριξα εις την θυρίδα (και ελάβωσα εις την αριστεράν χείρα ένα ληστήν) ένα μεν να φοθηθώσι και να φύγωσι οι λησται, άλλο δε να ειδοποιηθή και η εκ των εν όπλοις μικρά δύναμις, δια να τρέξει εις βοήθειάν μου· αλλ' οι λησται επάνω εις το πυρ της κουμπούρας μου αντέρριξαν άλλας δύο εις τον κοιτώνα μου, των οποίων αι σφυρίδες κτυπήσαντες εις το τείχος, αι πέτραι, τα χώματα και οι καπνοί μ' επλήγωσαν τον δεξιόν οφθαλμόν.

Η ιερότης των καθηκόντων μου κατά τους εκκλησιαστικούς Κανόνας, Μεγαλειότατε Βασιλεύ, δεν το επέτρεπε περί πλέον να σταθώ εις τα όπλα και να [διαγρ.η λ. γίνω] έμβω εις φόνον, αλλ' αμέσως εξελθών εις την σάλαν της οικίας, όπου εύρον τον γραμματέα μου εγρηγορότα, και υπηρέτην μου, εφωνάξαμε άπαντες με γιγαντιαίας φωνής, λησται, λησται· αλλ' ουδείς συνέδραμε προς βοήθειάν μας. Τότε ιδών ότι οι λησται αναντιρρήτως έμελλον να πατήσουν την οικίαν μου, επιστρέψας εις τον αυτόν κοιτώνα, έλαθον τα όπλα και αύθις εξήλθον εις την σάλαν και εναποθέσας εις ένα οικίσκον τα όπλα, εισήλθον εις εν δωμάτιον του γραμματέως μου όπου σπάσας μίαν σανίδα ερρίφθην γυμνός κάτω εις το κατώγειον, όπου διεσώθην προφυλαχθείς από την ορμήν των εισβαλλόντων εις την οικίαν μου ληστών.

Οι λησται λοιπόν σπάσαντες την αυτήν θυρίδα του κοιτώνος μου οι μεν περιεφρούρουν αυτήν έξωθεν, οι δε εισελθόντες εις την οικίαν μου λησται εύρον τον γραμματέα μου, τον οποίον και πληγώσαντες τρεις θανατηφόρους πληγάς, τον εβασάνισαν ικανήν ώραν, δια να με μαρτυρήση, αλλά μη μαρτυρηθείς παρ' αυτού άρχισαν και ελήστευσαν πάντα τα εν τη οικία ευρεθέντα, χρήματα και ειδήσματα του γραμματέως μου, ειδήσματα και ενδύματα και των ανθρώπων μας, ως εσημειώθησαν ονομαστί εις τον (εμπερικλειόμενον) κατάλογον, και προς το ενταύθα Β. Επαρχείον, των οποίων ανεβαίνει η ολική ποσότης εις δραχμάς 9.036 και λεπτά 56.

Μόλις μετά παρέλευσιν ημίσεος ώρας [από] της εισβολής των ληστών ηκούσθησαν μακρόθεν τρεις άνθρωποι της περιπόλου ερχόμενοι εις βοήθειαν, ενώ πλέον η οικία μου περιεφρουρείτο από ληστάς, καθ' ην στιγμήν πλέον οι ένδον λησται ελήστευσαν πάντα τα εν αυτή και ήσαν έτοιμοι εν τω εξέρχεσθαι. Χωρίς να καταδιωχθώσιν

από τινα περαιτέρω³¹, αλαλάζοντες και πυροβολούντες κατά στίχον (sic) εξήλθον άπαντες αθλαθείς, τον αριθμόν 40.

M.B., εγώ μετά το συμβάν της Στυλίδος εννοήσας ότι η ασφάλεια της πόλεως ταύτης είναι εκτεθειμένη εις την διάθεσιν και την διάκρισιν των ληστών, ως πιστός υπήκοος της Α.Μ. και διά της υπ' αριθ. 1340 από 24 Ιουνίου μηνολογουμένης αναφοράς μου παρέστησα τα πράγματα μ' όλην την εντελή απόθειαν προς την υπερτάτην αρχήν μου, την Ιεράν Σύνοδον του Βασιλείου, δια να ληφθούν τα σωστικά απαιτούμενα μέτρα, αλλ' αντί να προστεθή εις την πόλιν ταύτην δύναμις άλλη, αφηρέθη απ' αυτήν και το μικρόν μέρος εκείνης, η οποία αύτη (sic) πόλις έμεινε με μόνον 28 στρατιώτας.

M.B., δεν ελπίζω ποτέ η ευμένεια της Α.Μ. και η πατρική κηδεμονία να εγκαταλείψη απερίθαλπτον τον υποφαινόμενον πιστόν υπήκοόν του αφήνοντας αυτόν αναποζημιώτον εις βάρος του τοσαύτην ζημίαν, [μία λ. δυσανάγν.] εις το αύριον πανέστατος.

Ο λαός της επαρχίας ταύτης, βλέπων την τοσαύτην ασέθειαν και αναίδειαν των ληστών, προσβαλλόντων έως και εις αυτόν τον αρχιερατικόν χαρακτήρα (sic) έφερεν αυτόν εις το έσχατον της απελπισίας, και αν δεν ληφθή κανέν μέτρον, όσον ένεστι ταχύτερον, οι κάτοικοι της πόλεως ταύτης, όντες απελπισμένοι θέλει διασκορπισθώσι...

Ο επίσκοπος Ιάκωβος, μετά από την προσωπική του αυτή δοκιμασία και τις σχετικές αναφορές που έστειλε προς τους αρμοδίους, έγγραψε και προς τον αρχηγό των Βασιλικών στρατευμάτων στη Στερεά Ελλάδα, υποστράτηγο Th. Gordon³², στον οποίο η κυβέρνηση είχε

31. Πρβλ. ανταπόκριση από τη Λαμία της εφημ. «Αθηνά», αριθ. φ. 270 της 31 Αυγ. 1835, όπου εσφαλμένως αναφέρεται ότι επακολούθησε συμπλοκή μεταξύ στρατιωτικού τμήματος και ληστών, κατά την οποία μάλιστα σκοτώθηκε και ένας στρατιώτης.

32. Ο Thomas Gordon υπήρξε ένας από τους πλέον θερμούς και ειλικρινείς φίλους της Ελλάδος. Γεννήθηκε το 1788 στο Aberdeen της Σκωτίας. Η οικογένειά του ανήκε στην τάξη των ευγενών και ο ίδιος σκόπευε να ακολουθήσει τη στρατιωτική σταδιοδρομία. Νωρίς όμως εγκατέλειψε τα στρατιωτικά της πατρίδας του και προτίμησε τα ταξίδια σε πολλές χώρες της Ευρώπης, της Αφρικής και της Ασίας. Το 1810 έφθασε στην Ήπειρο και από τα Γιάννενα ήρθε στην Αθήνα, απ' όπου έφυγε για την Κωνσταντινούπολη. Το 1815, όταν ταξίδευε στη Ρωσία, γνώρισε και τους αδελφούς Αλέξ. και Δημ. Υψηλάντη, με αποτέλεσμα ν' αυξηθεί η αγάπη του για τους Έλληνες. Ο Th. Gordon μαζί με τον λόρδο Byron και τους R. Church, G. Finlay, Fr. Hastings, Ch. Napier, Fred. Guilford και μερικούς άλλους αποτέλεσαν —κατά κάποιο τρόπο— τους εκπρόσωπους του αγγλικού Φιλελληνισμού που συνέδεσαν την παλαιότερη παράδοση με το νεώτερο συναισθηματικό ενδιαφέρον των Ευρωπαίων για τους αγωνιζόμενους Έλληνες.

Λίγους μήνες μετά την έκρηξη της Επανάστασης ο Th. Gordon ήλθε στην αγωνιζόμενη Ελλάδα μέσω Μασσαλίας, μαζί με τον Παν. Ρόδιο και άλλους Έλληνες και ξένους. Μετέφερε πολεμικό υλικό, που αγόρασε με δικά του χρήματα, εξόπλισε μικρό τμήμα και αγωνίσθηκε στο πλευρό του Δημ. Υψηλάντη για την κατάληψη της Τριπολιτσάς. Μετά την άλωση της πόλης, όμως, δυσαρστηθείς από την έλλειψη πειθαρχίας και τις αταξίες

αναθέσει, από τα μέσα του 1835, το δύσκολο έργο της προστασίας των κατοίκων από τις ληστρικές επιδρομές. Αφού του εξέθετε τα γεγονότα, περιέγραφε με τα μελανότερα χρώματα την κατάσταση της πόλης, της οποίας οι κάτοικοι *έμελλον ν' αναχωρήσωσι πανοικεί, αλλ' ελπίζοντες ότι η Α.Ε., πληροφορηθείσα τούτο, θέλει λάβει την απαιτούμενην πρόνοιαν περί της ασφαλείας αυτής· πολλοί εξ αυτών έλαβον προσωρινόν μέτρον να λάβωσιν ανθρώπους ενόπλους επί μισθώ εις τας οικίας των προς ιδιαίτεραν ατομικήν φύλαξιν των, ως και εγώ αυτός*³³.

Είναι γνωστό ότι οι καλές προθέσεις του φιλέλληνα Th. Gordon δεν στάθηκαν ικανές να φέρουν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα³⁴. Ο ίδιος μάλιστα διέτρεξε μεγάλο κίνδυνο από επίθεση ληστών, όταν θέλησε να πραγματοποιήσει ένα μικρό ταξίδι αναψυχής από τη Λαμία προς το παραθαλάσσιο χωριό της Φθιώτιδας Αγία Μαρίνα³⁵, συνοδευόμενος από λίγους φίλους του³⁶ και την προσωπική του φρουρά. Οι ληστές

ορισμένων ελληνικών τμημάτων (άτακτοι), έφυγε για την πατρίδα του. Το 1826 είχε ήδη λησμονήσει τη δυσαρέσκειά του αυτή και, προσκληθείς αρμοδίως, επέστρεψε στην Ελλάδα και έλαβε μέρος (έφερε το βαθμό του συνταγματάρχη) στις επιχειρήσεις για την απελευθέρωση των Αθηνών. Πριν από την ατυχή έκβαση της προσπάθειας εκείνης και το θάνατο του Γεωρ. Καραϊσκάκη, έφυγε και πάλι για την Αγγλία, όπου συνέγραψε και εξέδωσε το βιβλίο του *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Edinburgh 1832.

Κατά τη διάρκεια της αντιβασιλείας ήλθε ξανά στην ελεύθερη πια Ελλάδα, όπου ανέλαβε στρατιωτική υπηρεσία με το βαθμό του συνταγματάρχη, αρχικά, και του υποστράτηγου μετά το 1835. Τότε διορίστηκε αρχηγός των βασιλικών στρατευμάτων στη Στερεά Ελλάδα και ασχολήθηκε με την εμπέδωση της τάξης και την πάταξη της ληστείας. Στη συνέχεια διορίστηκε στρατιωτικός διοικητής Πελοποννήσου και το 1839 αναχώρησε οριστικά πλέον από την Ελλάδα, τιμηθείς στο μεταξύ από τον Όθωνα με το παράσημο του Τάγματος του Σωτήρος. Πέθανε το 1841 στην πατρίδα του σε ηλικία 53 ετών. Ο συμπατριώτης του G. Finlay έγραψε ότι ο Th. Gordon ήταν ένας από τους τρεις ξένους στρατιωτικούς —οι άλλοι δύο ήταν ο Fr. Hastings και ο Ch. Favier— που αρνήθηκαν οποιαδήποτε αμοιβή για τις υπηρεσίες τους στην Ελλάδα. Κέρδισε την εκτίμηση των Ελλήνων για την πολλαπλή προσφορά του. Υπήρξε ένας «gentleman» με την πραγματική έννοια της λέξης. Η Ελλάδα ήταν το πάθος του και η σταδιοδρομία του από το 1821 μέχρι το θάνατό του.

33. Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 1439 της 4 Σεπτ. 1835.

34. Για τους κυριότερους λόγους που συνέβαλαν σ' αυτό, βλ. Γ. Κολιόπουλου, *Ληστές* όπ. π., σ. 9 κ. εξ.

35. Χωριό που βρίσκεται προς την πλευρά της Στυλίδας και απέχει περίπου 11 χιλιόμετρα από τη Λαμία. Είναι γνωστό από την ατυχή εκστρατεία των Ελλήνων για την κατάληψη της Λαμίας, κατά το δεύτερο έτος της Επανάστασης, με τους Οδ. Ανδρούτσο, Νικηταρά, Γεωρ. Δουβουνιώτη και Π. Ζαφειρόπουλο. Μια λεπτομερή περιγραφή της εκστρατείας εκείνης βλ. Ιω. Θεοφανίδου, *Ιστορικών Αρχείων*, τ. Β', σ. 520 κ. εξ.

36. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και ο γνωστός Άγγλος ιστορικός G. Finlay που τον ακολουθούσε ως παρατηρητής και περιέγραψε το γεγονός, στο βιβλίο του *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, όπ. π. τ. 2, σ. 327. Μια ακόμη αναφορά στο γεγονός, βλ. Θ. Καλοδήμου, «Η ληστεία στη Φθιώτιδα» περ. *Στερεά Ελλάς*, όπ. π., σ. 16/176.

ήταν καλά πληροφορημένοι για τις κινήσεις του και τον παρακολούθησαν κρυφά σε όλη την πορεία προς το χωριό, αλλά το ανοικτό μέρος της πεδιάδας δεν τους έδωσε φαίνεται την ευκαιρία να επιτεθούν. Το βράδυ όμως οι ληστές, όταν βεβαιώθηκαν ότι ο Gordon και η συνοδεία του είχαν καταλύσει την αγροικία του Δρόσου Μανσόλα³⁷, τους περικύκλωσαν και τους επιτέθηκαν. Σώθηκαν την τελευταία στιγμή χάρη στην ετοιμότητα ορισμένων ανδρών της φρουράς τους και στην έγκαιρη βοήθεια από μια ομάδα στρατιωτών που έσπευσαν εκεί, με το άκουσμα των πρώτων πυροβολισμών, από τη γειτονική Στυλίδα.

Έτσι ο Th. Gordon, αποκτώντας και αυτός μια προσωπική εμπειρία, μπορούσε να καταλάβει καλύτερα τον Ιάκωβο. Στις παρατηρήσεις και τις προτάσεις του προς τον Armansperg, για τα αίτια και τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για την πάταξη της ληστείας³⁸, θεωρούσε απαραίτητο, μεταξύ των άλλων, να οργανωθεί ένα αυστηρό σύστημα αστυνομίας με έδρα την πόλη της Λαμίας, η οποία είναι στην πραγματικότητα η εστία της ληστείας και έχει μεγάλη ανάγκη να καθαριστεί από ένα πλήθος πληροφοριοδοτών (*espions*) και φαυλόβιων ανθρώπων³⁹. Κατά την άποψή του μάλιστα τα μέτρα έπρεπε να ληφθούν αμέσως, γιατί αν τα πράγματα, καθώς συμπλήρωνε παραμείνουν ως έχουν σήμερα, φοβούμαι ότι η κατάσταση αυτών των επαρχιών θα χειροτερεύσει τόσο, ώστε σε λίγο η υπόθεση δεν θα μπορεί πια να υποστηριχθεί.

Δυστυχώς, οι δυσοίονες αυτές προβλέψεις επιβεβαιώθηκαν από την εξέλιξη της κατάστασης στην περιοχή. Πολυάριθμες και μερικές

37. Ο Κων. Δρόσος - Μανσόλας (1789-1860) καταγόταν από τη Θεσσαλία, είχε σπουδάσει γιατρός στη Γερμανία και ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του στη Μακεδονία, όπου τον θρήκε η έκρηξη της Ελλ. Επανάστασης. Μετά την αποτυχία της εκεί κατέθηκε στην Πελοπόννησο για να προσφέρει τις υπηρεσίες του, όχι μόνο ως γιατρός αλλά και ως πληρεξούσιος στις Εθνοσυνελεύσεις της Επιδαύρου και του Άστρους. Ανήκε στο «γαλλικό» κόμμα και κατά την οθωνική περίοδο διορίστηκε γερουσιαστής και χρημάτισε επανειλημμένα υπουργός. Για αρκετό χρονικό διάστημα διέμεινε στη Λαμία, όπου είχε φροντίσει, όταν συμμετείχε ως μέλος της ελλ. επιτροπής διαπραγμάτευσης για την παράδοση της Φθιώτιδας από τους Τούρκους το 1832, να αγοράσει κατοικία και κτήματα προς την πλευρά της Στυλίδας. Μια εντυπωσιακή περιγραφή της οικίας του στη Λαμία, βλ. G. Perdicaris, «Η Ελλάδα των Ελλήνων», μτφρ. Ιω. Κοτσίλη, περ. *Φθιωτικά Χρονικά*, τ. 6 (2ο αφιέρωμα στη Λαμία) Λαμία 1985, σ. 67.

38. Βλ. 8σέλιδη αναφορά του (στη γαλλική γλώσσα) που έστειλε στις 16 Νοεμ. 1835 από το Άργος προς τον Armansperg, ΓΑΚ, Αρχ. Όθωνος, Υπ. Εσωτ., φάκ. 176.

39. Μια σύντομη αλλά χαρακτηριστική περιγραφή της κατάστασης, στην οποία βρισκόταν η πόλη της Λαμίας αμέσως μετά την παράδοσή της από τους Τούρκους (τέλος Μαρτίου 1833), βλ. Ιακωβάκη Ρίζου - Νερούλου, «Επιστολή εκ Λαμίας», περ. *Φθιωτικά Χρονικά*, Λαμία 1985, τ. 6, σσ. 146 - 147. Κατά την εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 11 τής 3 Ιουλ. 1856, η ελληνική κυβέρνηση, όταν παρέλαβε την πόλη, βρήκε εκεί μόνο 24 χριστιανικές οικογενείας και οθωμανούς τινάς, οίτινες πωλήσαντες ό,τι είχαν αναχωρήσαν εις Λάρισαν.

φορές πολυπρόσωπες ληστρικές ομάδες συνέχισαν τη δράση τους για αρκετά χρόνια, παρόλως τις προσπάθειες που έκανε και τα μέτρα που έλαβε κατά καιρούς η κεντρική εξουσία για την περιστολή του κακού⁴⁰. Ολόκληρη η περιοχή της Φθιώτιδας ήταν εκτεθειμένη στη διάθεση και διάκριση των συμμοριών αυτών που χρησιμοποιούσαν ως κέντρα Εξόρμησης και καταφυγής τον ορεινό όγκο της Στερεάς και το τουρκικό έδαφος. Τα ληστρικά επεισόδια είναι πολλά και η πλήρης καταγραφή τους, καθώς αναφέρθηκε ήδη, όχι μόνο θα ήταν αδύνατη, αλλά και ελάχιστα θα εξυπηρετούσε, αφού προέχει το εκτεταμένο φαινόμενο και όχι τα επί μέρους γεγονότα με τα συγκεκριμένα πρόσωπα. Όταν αντιμετωπίζει ο ερευνητής αυτή την πληθώρα των ληστρικών γεγονότων, δικαιολογεί ασφαλώς τον συντάκτη της εφημερίδας «Αιών»⁴¹ που αναγκάζεται να δηλώσει: *Λυπούμεθα, κυρίως, δημοσιεύοντες τοιαύτα τραγικά συμβάντα· εκ συστήματος μάλιστα αποσιωπώμεν τα περισσότερα, δια να μη καταστήσωμεν το φύλλον μας αυτόχρονο ληστολογίαν και φονολογίαν*. Προέχει επομένως η εξέταση των ειδικότερων συνθηκών, καθώς και των αιτίων που συντέλεσαν, ώστε η επαρχία της Φθιώτιδας να μαστίζεται αδιάκοπα από τη ληστεία μέχρι το 1881.

Στη Φθιώτιδα έχουμε και τη μοναδική περίπτωση συμμετοχής γυναίκας⁴² σε ληστρική συμμορία, αφού είναι γνωστό ότι ο νόμος των ληστών δεν επέτρεπε κάτι ανάλογο⁴³. Πρόκειται για την Ευαγγέλω Σεϊτζοπούλου, που ακολουθούσε τον αρχιληστή Γεώρ. Παλούκη και *συνεμερίζετο μετ' αυτού όλας τας κακοπαθείας και δυσχερείας του ληστρικού θίου*. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των ανδρών του

40. Βλ. π. κ., σ. 187 κ.εξ.

41. Αριθ. φ. 78 της 10 Ιουνίου 1839. Πρβλ. εφημ. «Φάρος τής Όθρου», αριθ. φ. 10 και 27 τής 23 Ιουλ. και 20 Οκτ. 1856 αντίστοιχα.

42. Δεν χρειάζεται να αναφέρουμε ότι οι γνωστές *λησταρχίνες*, όπως η Μαρία Πενταγιώτισσα, η Αγγέλω του Ντελή, η καπετάνισσα Βασιλική, η λεβέντισσα Μαλάμω, η λησταρχίνα Λάμπρω κ.ά., καθώς και η *έμπρακτη αντίδρασή τους στην καταπίεση* είναι απλά δημιουργήματα των ληστρικών μυθιστορημάτων και δεν έχουν σχέση με την πραγματικότητα. Για την παραφιλολογία αυτή, βλ. Απ. Δούρβαρη - Γ. Χατζή, «Οι βασίλεις των ορέων», περ. *Γιατί*, τεύχ. 138, (Δεκέμβρης 1986), σ. 71 κ. εξ.

43. Καθώς συμπεραίνει ο Γ. Κολιόπουλος, *Ληστές*, όπ. π., σ. 213, η απουσία της γυναίκας οφειλόταν, αφενός στις σκληρές συνθήκες ζωής των ληστών, αφετέρου σε μια ακαθόριστη αποστοφή τους προς το γυναικείο φύλο. Φαίνεται όμως ότι ο σεβασμός τους προς τις γυναίκες προερχόταν *εκ φόβου μη φονευθώσιν, διότι κατά τινα σωτήριοι δεισιδαιμονίαν πίστευαν ότι ο εγγίζων γυναίκα ελκύει τας σφαίρας του εχθρού*. Βλ. Μ. Παπαδόπουλου - Βρετού, «Οι νεώτεροι Έλληνες», όπ. π., σ. 86.

Γενικότερα για τις αρχές και τον τρόπο ζωής των ληστών, βλ. εκτενή αναφορά (σε δυο συνέχειες και στη στήλη *Φιλολογικά*) με τον τίτλο *Πολίτευμα των κατά την Ρούμελην ληστών της εφημ. «Αθηνά»*, αριθ. φ. 279 και 280 τής 5 και 9 Οκτ. αντίστοιχα. Πρβλ. Ανδρ. Μοσχονήσιου, *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, όπ. π., σ. 21 κ. εξ., Κων. Αντωνίου, *Ιστορίου της Ε. Β. Χωροφυλακής*, όπ. π., τ. Α', σ. 205 κ. -εξ.

καταδικωτικού αποσπάσματος, το οποίο είχε περικυκλώσει τους ληστές, στις 11 Δεκ. 1856 κοντά στο χωριό Κούρνοβο, η γυνή αυτή *εμάχετο γενναίως και ατρομήτως, ως εις των καλυτέρων πολεμιστών· παρεδόθη δε, αφού επληγώθη εις τον μηρόν και δεν ηδύνατο πλέον να βαδίσω*⁴⁴. Συνελήφθη μαζί με έναν άλλο ληστή — αφού στο μεταξύ είχε σκοτωθεί ο αρχηγός της — και τότε αποκαλύφθηκε ότι ήταν γυναίκα.

Σε ένα εκτενές κύριο άρθρο της λαμιώτικης εφημερίδας «Φάρος της Όθρυος»⁴⁵, στο οποίο γίνεται λόγος περί των παραγωγικών της ληστείας αιτίων και της καταστροφής αυτών, μπορούμε να δούμε τους βασικούς λόγους που δημιούργησαν το πρόβλημα αυτό στην περιοχή της Φθιώτιδας. Εκτός από τα γενικά ψυχολογικά αίτια, στα οποία έχουμε ήδη αναφερθεί⁴⁶, ο συντάκτης υποστηρίζει ότι στις πηγές του κακού πρέπει να συμπεριληφθεί και η έλλειψις ιερών και η παντελής των πλείστων, αν όχι όλων, αμάθεια. Στη συνέχεια, αφού αναφερθεί στο θεωρητικό μέρος της σημασίας της χριστιανικής διαπαιδαγώγησης, προσθέτει ότι ο κάτοικος της περιοχής ονομάζεται μόνον χριστιανός, αλλά πράγματι δεν έχει καθόλου θρησκείαν. Επίσκοπον ποτέ δεν είδε, περί ιεροκήρυκος ουδέ λόγον ποτέ ήκουσε και ιερὰ ἀκόμη άλλων χωρίων συνέπεσε να ἴδῃ. Και ερωτά: Πταίει λοιπόν ο τοιοῦτος, νομίζων ὅτι ο ληστής κατ' ουδεν παραβιάζει τους Θρησκευτικούς Νόμους ληστεύων, φθάνει μόνον εκ των ληστευόμενων να θγάνῃ και της Παναγίας μερίδιον;⁴⁷ Και φυσικά δεν επρόκειτο για υπερβολή, αφού υπήρχαν ακόμη και καλόγηροι αισχροκερδείς και ασυνείδητοι, οίτινες, μακράν του ν' απορρίπτωσι με φρίκην τας ασεθείς ταύτας και βδελυράς προσφοράς, ου μόνον τας αποδέχονται, αλλά και, προς το ἴδιον αισχρόν ὄφελος αποβλέποντες, κρατείνουν και επιτείνουν ἐτι μάλλον τας τοιαύτας των ληστών στρεβλοτάτας περί θρησκείας ιδέας.

Πραγματικά το έργο της εκκλησίας, όπως φαίνεται και από τους Κώδικες της Ιερὰς Μητροπόλεως Φθιώτιδος, ήταν σχεδόν ανύπαρκτο. Ο Ιάκωβος, ο πρώτος μεταπελευθερωτικός επίσκοπος, αντιμετώπισε, καθώς ήταν φυσικό, τεράστια προβλήματα. Ελάχιστοι ναοί υπήρχαν. Οι περισσότεροι είχαν καταστραφεί κατά την περίοδο του Αγώνα. Το

44. Εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 25 της 15 Δεκ. 1856.

45. Αριθ. φ. 144 της 24 Ιαν. 1859. Συγκεκριμένα πρόκειται για επιστολιμαία και υπό τα στοιχεία Π.Α.Χ. διατριβή, που γράφτηκε στις 10 Ιαν. 1859 στο Καρπενήσι και δημοσιεύθηκε στη θέση του κύριου άρθρου της εφημερίδας.

46. Βλ. π.π., σ. 166 κ.εξ.

47. Ο Μ. Παπαδόπουλος - Βρετός, «Ο νεώτεροι Έλληνες», όπ. π., σ. 86, αναφερόμενος στη ληστρική αυτή συνήθεια, γράφει ότι και αυτός ο θηριωδέστερος ληστής διαθέτει πάντοτε μέρος της λείας του υπέρ της δεινός ή δεινός εκκλησίας, και η Παναγία λαμβάνει ούτω πάντοτε το μέρος της.

πνευματικό και θρησκευτικό επίπεδο των κατοίκων ήταν πολύ χαμηλό και οι ενέργειές τους, μερικές φορές, έδειχναν περίεργες και αντιφατικές. Οι κάτοικοι π.χ. ενός χωριού που δεν είχαν εκκλησία ζητούσαν την έγκριση του δεσπότη, προκειμένου να χρησιμοποιήσουν ένα εγκαταλειμμένο τουρκικό τζαμί για τις λατρευτικές τους ανάγκες, ενώ οι κάτοικοι ενός άλλου χωριού είχαν μετατρέψει την υπάρχουσα εκκλησία τους σε αποθήκη συγκέντρωσης των προϊόντων της δεκάτης⁴⁸. Ανάλογο ήταν και το επίπεδο των λίγων κληρικών της επισκοπής⁴⁹ που δεν επαρκούσαν και αναγκάζονταν να ιεουργούν εκ περιτροπής σε περισσότερα χωριά και οικισμούς, ενώ οι μοναχοί των διαλυθεισών μονών, μετά τα γνωστά εκκλησιαστικά μέτρα της αντιδιαίλειας, όχι μόνο δεν βοηθούσαν στο έργο της επισκοπής, αλλά δημιουργούσαν μεγάλο πρόβλημα με την ανυπακοή τους⁵⁰. Άλλοι από τους μοναχούς παρέμεναν στα μοναστήρια τους, παρά την απόφαση της διοίκησης, άλλοι απέβαλαν το μοναχικό σχήμα διαμαρτυρόμενοι, πολλοί αναγκάστηκαν να μετοικήσουν στη διαιτηρηθείσα μονή του Αγάθωνος⁵¹, ενώ ορισμένοι περιφέρονταν στα χωριά *αργυρολογούντες* με την περιφορά ιερών λειψάνων και συχνά την πώληση ιερών σκευών.

Από την πλευρά του ο επίσκοπος παρέμενε κλεισμένος στη Λαμία και δεν τολμούσε να περιοδεύσει στην περιφέρεια της δικαιοδοσίας

48. Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 21 και 23 της 1 και 2 Φεβρ. 1835.

49. Υπήρχε π.χ. ιερέας που βαρυνόταν με την κατηγορία ότι είχε φονεύσει κατά την περίοδο του Αγώνα *Οθωμανίδα* τινά. Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 53 της 10 Φεβρ. 1835.

Για το γενικότερο επίπεδο των κληρικών στη Φθιώτιδα ο επίσκοπος γράφει προς την Ι. Σύνοδο: *Ο υπό την δικαιοδοσίαν μου ταύτην ευρισκόμενος κλήρος είναι τόσον άπειρος και αμαθής των καθηκόντων του, ώστε ουδένα δεν ευρίσκω οπωσούν ικανόν, δια να τον επιφορτίσω τα του εκκλησιαστικού ειρηνοδίκου καθήκοντα, υποπτευόμενος την δια την παρεκτροπήν αυτών άμεσον ευθύνην μου, αλλ' εκ της ελλείψεως ταύτης διάζομαι αυτός μόνος ν' αναδέχομαι όλα τα θάρη της επισκοπής ταύτης, ούσης της επαρχίας ταύτης ολοτελώς ανοργανίστου, υστερουμένης τσοούτων ετών προστασίας αρχιερέως, και υπό τον θαρύν ζυγόν μέχρι της αφίξεως εις την Ελλάδα της Α.Μ. του πολυαγαπητού ημών Άνακτος ούσης.* Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 100 της 16 Μαρτίου 1834. αριθ. εγγρ. 118 και 129 της 23 και 26 Φεβρ. 1835 αντίστοιχα, αριθ. εγγρ. 1814 της 27 Ιαν. 1836, αριθ. εγγρ. 2354/520 της 11 Ιαν. 1837.

50. Ο επίσκοπος αναφέρει προς την Ι. Σύνοδο περιπτώσεις ανυπακοής μοναχών και προσθέτει την τελική διαπίστωσή του: *Χωρίς της βίας ουδέν κατορθούται.* Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, όπ. π., αριθ. εγγρ. 1366 της 8 Ιουλ. 1835.

51. Η μονή τού Αγάθωνος μαζί με τη μονή της Αντίντισας δεν έκλεισαν. Η πρώτη γιατί πληρούσε τις προϋποθέσεις που καθόρισε η αντιδιαίλειά, ενώ για τη δεύτερη, που σημειωτέον χαρακτηρίστηκε σαν μετόχι της πρώτης, έγινε εξαίρεση, εξαιτίας της γεινιάσής της με την οροθετική γραμμή και του κινδύνου να μεταβληθούν τα κτήριά της σε καταφύγιο, αλλά και ορμητήριο των ληστών. Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 1049 της 23 Φεβρ. 1835 και αριθ. εγγρ. 3234/1434 της 22 Μαρτ. 1838.

του. *Προ ημερών* — γράφει προς την Ι. Σύνοδο⁵² — *ήθελον εξέλθει εις την περιοδείαν, αν αι οδοί ούτοι ήτο ελεύθεροι ληστών, διότι από τας συνεχείς αυτών ληστείας κατήντησαν οι άνθρωποι να διακόψωσι πάσαν με τους έξωθεν κοινωνίαν. Γι' αυτό ζητούσε και αυτός τη βοήθεια των δημοτικών, αστυνομικών και πολιτικών οργάνων, για να επιβάλει την εκκλησιαστική τάξη.*

Μια άλλη αιτία — κατά την άποψη του συντάκτη — ήταν η παντελής έλλειψη σχολείων, τα οποία έπρεπε να υπάρχουν όχι μόνο στις πρωτεύουσες των δήμων, αλλά και σε κάθε ληστοπαραγωγόν και ληστοτρόφον απόκεντρο χωριό, για να διδάξουν στον πολίτη τουλάχιστον τη διάκριση μεταξύ αρετής και κακίας, καθώς και τις βασικές υποχρεώσεις του προς το κράτος και την κοινωνία. Και ερωτά: *Πταίει ο νέος χωρικός και ποιμήν μας, διότι νομίζω ότι ουδέν καθήκον έχει ούτε προς τον βασιλέα, ούτε προς την πατρίδα, ούτε προς τον όμοίόν του, ουδεμίαν θλέπει επιβλαπή σχέσιν μεταξύ αυτών και της ληστείας;*

Την κατάσταση αυτή επιδείκνυε η σκληρή καταπίεση, η εκ τε δημάρχων, μεταβατικών, ενοικιαστών, αποθηκάρων, ή τινος άλλου στρατιωτικού ή πολιτικού υπαλλήλου ενεργουμένη, είτε χάριν εκδικήσεως, πολιτικής ή προσωπικής, είτε προς αισχροκέρδειαν, είτε προς άλλην τινα τοιαύτην αιτίαν, ώθούσα εις την απελπισίαν πολλάκις τον δυστυχή πολίτην και επομένως εις την ληστείαν προς αντεκδίκησιν ή προς αποφυγήν της απειλουμένης αυτώ σκληράς, δυσεκπληρώτου και αδικωτάτης υποχρεώσεως. Τα παραδείγματα αναλόγων καταπίεσεων ήταν πολλά. Ο Δημ. Αινιάν⁵³, αναφερόμενος στην αισχροκέρδεια που επικρατούσε κατά τον καιρό της κλήρωσης των στρατευσίμων, γράφει ότι επρόκειτο περί *εποχής θέρους δια τους δημάρχους και προσθέτει: 'Όσοι έλαβον την κακήν τύχην να ίδωσι κληρώσεις ενεργουμένας υπό τοιούτους δημάρχους, και τοιούτους γραμματείς, γνωρίζουσιν με ποία μέσα κατορθώνουν ούτοι να πίπτουσιν οι υποχρεωτικοί κλήροι εις ωρισμένα πρόσωπα. Όποιος δεν είχε χρήματα, δεν είχε και τύχη κατά την κλήρωση των στρατευσίμων. Η δικαιολογημένη αντίδραση οδήγησε πολλούς νέους στην παρανομία και στη ληστεία*⁵⁴.

Μεγάλο πρόβλημα δημιουργούσε στους χωρικούς της Φθιώτιδας ή διαγωγής των μεταβατικών στρατιωτικών και αστυνομικών τμημάτων, τα οποία είχαν επιφορτισθεί με την επιτήρηση των συνόρων και την

52. Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 377 της 9 Μαΐου 1834.

53. Άπαντα, όπ. π., σ. 392 κ. εξ.

54. Ήταν γνωστό ότι πολλοί των συλληφθέντων και κατατομηθέντων ληστών ήσαν στρατεύσιμοι των διαφόρων δήμων, τους οποίους είτε η αισχροκέρδεια αρχής υπό, δημοτικής μάλιστα, είτε η περιποίηση άλλων οικείων αυτής, είτε πολιτική ή ατομική εκδίκησης κατ' αυτών ή των πατέρων των, ώθησαν, εν τη δικαία αναγκή των, εις την ληστείαν και κατέστησαν ωμότερους και θηριωδεστέρους αυτούς, καθό και νεωτέρους και μάλλον θραυστέρους. Εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 144 της 24 Ιαν. 1859.

καταστολή της ληστείας. Κατά τις επισκέψεις τους στα χωριά δεν αρκούσαν μόνο στις καταπιέσεις για την αποκάλυψη των ληστών, αλλά απαιτούσαν από τους φτωχούς κατοίκους τροφή για τους ιππους και καταλύματα για τους στρατιώτες, οι οποίοι είχαν, σημειωτέον, αδυναμία *εις την κόταν και την πίτταν*⁵⁵. Έτσι *έβλεπε μεν ο χωρικός τα εκτοξευόμενα κατά της συζύγου του εκ μέρους του στρατιώτου πλήρη σημασίας βλέμματα και το πιάσιμον της κερνώσης χειρός, αλλά δεν ωμίλει*. Μερικές φορές όμως *ωμίλει με το όπλο*⁵⁶, προτιμούσε τη φυγοδικία και κατέφευγε στη ληστεία για να ζήσει.

Όταν αναγκάζεται ο συντάκτης του άρθρου να γράψει για τους ενοικιαστές και τους αποθηκάρχους των δημοσίων προσόδων, ομολογεί ότι αισθάνεται αδυναμία *πόθεν ν' αρχίσει και πού να τελειώσει αφηγούμενος τας πολυειδείς και αδιακόπους καταπιέσεις τας ενεργουμένας κατά των αθλίων γεωργών, των αποκέντρων μάλιστα επαρχιών*. Οι ανεξέλεκτες αρπαγές των οργάνων αυτών είχαν οδηγήσει τους αγρότες στην απελπισία. Μετά από κόπους και ιδρώτα πολλών μηνών ο γεωργός *έβλεπε κατά την ώρα της συγκομιδής, εκτός από τους δανειστές του, τους δημοτικούς φοροεισπράκτορες, τους ενοικιαστές της δεκάτης και τους κρατικούς αποθηκάρχους να του αρπάζουν την τροφή των παιδιών του, με αποτέλεσμα να επιστρέφει εις την οικίαν του με χείρας κενάς*. Αν προσθέσει κανείς και τις πολλαπλές πιέσεις που δεχόταν από κάθε *διστραμμένον και φαυλόβιον υπαλληλίσκον*, τότε δικαιολογεί τη σκληρή αντίδραση του αγρότη που εγκατέλειπε μερικές φορές το ελεύθερο ελληνικό κράτος και περνούσε στο τουρκικό⁵⁷ ή κατέφευγε στη ληστεία.

Μια ακόμη αιτία του κακού ήταν η *αργία, ή της ληστείας και πολλών άλλων κοινωνικών και προσωπικών κακών μήτηρ*. Πουθενά δεν υπήρχε εργασία. Για ιδιωτική πρωτοβουλία δεν γίνεται λόγος, αλλά και η κρατική μέριμνα ήταν ανύπαρκτη. Κανένα δημόσιο έργο. Τα πάντα είχαν εγκαταλειφθεί στην τύχη: *Καταπίπτουν γέφυραι* — συνεχίζει ο

55. Ανάλογες προτιμήσεις φαίνεται ότι είχαν μερικές φορές και οι χωροφύλακες, που ζητούσαν *δια της θίας καταλύματα, τροφήν δια τους ιππούς των, κόταν και πίτταν, όχι μόνον παρά των οπωσούν ευκαταστάτων, αλλά και παρ' εκειών, οίτινες στερούνται και αυτού του επισυσίου άρτου*. Βλ. εφημ. «Αιών», αριθ. φ. 237 της 27 Φεβρ. 1841.

56. Βλ. συγκεκριμένο παράδειγμα, το οποίο αναφέρει ο συντάκτης του άρθρου, στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας.

57. Οι κάτοικοι π.χ. του χωριού Ασθέστης του δήμου Μακρακώμης, γράφει ο «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 104 της 5 Απρ. 1858, *ήδη ευρίσκονται εις την αναπόδραστον ανάγκην να εγκαταλείψωσι την ελευθέραν γην της Ελλάδος, τα ιερά και τους τάφους των γονέων και των φιλάτων των και να απέλθωσιν εις την Οθωμανικήν επικράτειαν, όπως εύρωσι πόρον ζωής δι' αυτούς και τα ζώα των*. Μια προηγούμενη περίπτωση ομαδικής εγκατάληψης ενός άλλου χωριού στην παραμεθόρια περιοχή της Φθιώτιδας, βλ. Σπ. Μπρέκη, *Το 1848 στην Ελλάδα*, Αθήνα 1984, σ. 157.

αρθρογράφος — χωρίς ελπίδα ανοικοδομήσεως, καταστρέφονται οδοί και πολλαχού δεν υπάρχουν οι παράπαν τοιαύται, εκτάσεις γαιών απέραντοι μένουσιν όλως ακαλλιέργητοι, δάση δε ανεξάντλητα αγρίων καρποφόρων δένδρων χρησηεύουσιν εις μόνην την απόκρυψιν ληστών και θηρίων... Κατά δε το έτος 1855 ευρέθησαν άνθρωποι τον σκληρόν και αποτρόπαιον της πείνας θάνατον αποθανόντες! Ο άνεργος χωρικός προσπαθούσε να ζήσει την οικογένειά του κυνηγώντας άγρια θηράματα, αλλ' αν τυχόν ίδη διαβάτην τινά, επιπίπτει κατ' αυτού ως αίλουρος, τω αρπάζει την αρτοπήραν του και την σακούλαν του και φεύγει ως έλαφος, αφού και αυτός ο αραβοσίτινος άρτος θεωρείται ασυνήθης πολυτέλεια μεταξύ πολλών κατοίκων επαρχιών τινων αγόνων και ορεινών. Γι' αυτό άλλωστε όποιος έσπερνε στις περιοχές αυτές δεν ήταν σίγουρος ότι θα θερίσει. Περιττό δε να αναφερθεί ότι η ζωοκλοπή επικρατούσε σε όλη την επαρχία. Έτσι δεν ήταν δύσκολο στον ζωοκλέπτη ν' ανεβή και μίαν ακόμη θαμνίδα, εις την ληστείαν, για να ολοκληρωθεί το τετράπτυχο: *αργία, πείνα, ζωοκλοπή, ληστεία*.

Τέλος, ο αρθρογράφος αναφέρεται και στην *υπόθαλψη*, την οποία θεωρούσε ως παραγωγικό αίτιο της ληστείας. Ωστόσο η υπόθαλψη της ληστείας σχετίζεται κυρίως με το ευρύτερο θέμα των βλαχοποιμένων που τόσα προβλήματα δημιούργησαν και στην περιοχή της Φθιώτιδας, εξαιτίας των στενών σχέσεών τους με τους ληστές.

4. Οι βλαχοποιμένες

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι την πιο σημαντική θέση στο *ληστρικό κύκλωμα*⁵⁸ κατείχαν οι βλαχοποιμένες που ζούσαν νομαδικά στη Στερεά Ελλάδα και ιδιαίτερα στην παραμεθόρια περιοχή της Φθιώτιδας. Όσοι ασχολήθηκαν με το πρόβλημα της ληστείας δεν παρέλειψαν να επισημάνουν ότι υπήρχαν πολύ στενές σχέσεις αλληλοεξάρτησης και αλληλοκάλυψης ανάμεσα στους ληστές και τους βλαχοποιμένες⁵⁹. Οι δεύτεροι τροφοδοτούσαν τους πρώτους κατά τα χρονικά διαστήματα της *απραξίας* τους και ακόμη τους ενημέρωναν όχι μόνο για τις κινήσεις των καταδιωκτικών αποσπασμάτων, αλλά και για τις συνήθειες και τις οικονομικές δυνατότητες των υποψηφίων θυμάτων

58. Βλ. Γ. Κολιόπουλου, *Ληστές*, όπ. π., σ. 245 κ. εξ.

59. Βλ. ΓΑΚ, Αρχ. Όθωνος, Υπ. Εσωτ. φακ. 176, όπου οι προαναφερθείσες εκθέσεις προς τον Armandspers για το πρόβλημα της ληστείας, Πρβλ. Ανδρ. Μοσχονησίου, *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, όπ. π., σ. 3 κ. εξ. Ο Μ. Παπαδόπουλος - Βρετός, «Οι νεώτεροι Έλληνες», όπ. π., σ. 83, θεωρεί ότι ο ληστής είναι γέννημα νομαδος φυλής, γνωστής εν Ελλάδι υπό τό όνομα Βλάχοι, οι οποίοι υποδιαιρούνται — κατά την άποψή του — εις δύο διακεκριμένας φυλάς, τους Σαρακατζανούς και τους Αλθανοβλάχους, ων εισίν όλως αντίθετα τα ήθη, τα έθιμα και αι παραδόσεις.

τους. Από την πλευρά τους οι ληστές ανταπέδιδαν την προσφορά αυτή των βλαχοποιμένων, γιατί τους εξαιρούσαν από τις ληστρικές τους επιδρομές και παράλληλα τους παρείχαν προστασία κατά τις μετακινήσεις και την προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν νέους βοσκότοπους για τα τσελιγκάτα τους. Εξυπακούεται ότι και οι βλαχοποιμένες δεν υστερούσαν σε ληστρικές διαθέσεις, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη συνεχή τροφοδότηση των διαφόρων συμμοριών με νέα μέλη. Έτσι οι σχέσεις ληστών - βλαχοποιμένων ενισχύονταν περισσότερο με την προσθήκη του συγγενικού δεσμού.

Ο γνωστός Κοζανίτης αγωνιστής Γεώρ. Λασσάνης, που υπηρέτησε σε διάφορες κυβερνητικές θέσεις και ασχολήθηκε με το πρόβλημα της ληστείας, σε μια έκθεσή του *Περί των βλαχοποιμένων*⁶⁰, το 1856, μας δίνει περισσότερες και συγκεκριμένες πληροφορίες: *Οι εν τη Στερεά Ελλάδι κατά τον παρόντα χειμώνα νέμοντες τα ποίμνιά των βλαχοποιμένες — γράφει μεταξύ των άλλων — δεν εισήλθον νεωστί εκ του Οθωμανικού κράτους, αλλ' ενδιατρίβουσι προ πολλών ετών και είναι εγγεγραμμένοι εις διαφόρους δήμους του κράτους, δια τον τύπον μόνον, αλλ' ουδείς εξ αυτών εγκατεστάθη οικογενειακώς και διαρκώς εις τινα δήμον.*

Οι βλαχοποιμένες ούτοι είναι συγκεντρωμένοι εις ομάδας ή τσελιγκάτα, έχοντες επικεφαλής ένα αρχιποιμένα, και δια του τρόπου τούτου εκάστη ομάδα ή τσελιγκάτον σχηματίζει ιδίαν κοινότητα μη συγχωρημένην παρά του Νόμου. Αι ομάδες αὐταί έχουν συνήθειαν το μεν θέρος να μεταβαίνωσιν εις τα ορεινά μέρη, τον δε χειμώνα εις τα πεδινά μέρη της Στερεάς Ελλάδος. Η μεταβάσις αὕτη συν γυναιξί και τέκνοις των ομάδων ή τσελιγκάτων συντείνει ὥστε οι βλαχοποιμένες οὔτοι να ὦσιν αποχωρισμένοι ἀπὸ την λοιπὴν κοινωνίαν και να ενδιαιτῶνται εις κινητὰς σκηνὰς σταινομένας (sic) πάντοτε μακρὰν των χωρίων. Ο μεταβατικός ή σκηνίτης βίος των βλαχοποιμένων τούτων δεν είναι ἀπόρροια του ποιμενικοῦ επαγγέλματος αὐτῶν, ἀλλὰ ἐξίς διαδεδομένη ἀπὸ γενεάς εις γενεάν, διότι οὔτοι ποτέ δεν ἔρχονται εις γαμικὴν ἐπιμειξίαν με ἄλλους κατοίκους χωρίων, ἀλλὰ μόνον με μέλη της φυλῆς τῶν...

Ο ποιμενικός βίος των βλαχοποιμένων τούτων είναι η πρώτη βαθμὶς της κλίμακος της διαχωρίζουσης δια πολλῶν βαθμίδων τον ἄγριον ἄνθρωπον ἀπὸ τον πολιτισμένον. Αποχωρισμένοι ἀπὸ πᾶσαν κοινωνίαν, ἀγροίκοι, ἀμαθεῖς, μὴ ἀκούοντες ποτέ θρησκευτικὴν διδασκαλίαν ἐπιτρέπουσιν εις την κακίαν, καθόσον ο δρόμος προς την ἀρετὴν εἶναι σκολιός. Διατρίβοντες διαρκῶς εν τοις υπαίθροις ἔρχονται εις

60. ΓΑΚ, Αρχ. Ὁθωνος, Υπ. Εσωτ., φάκ. 174. Το 1860 ο Γεώρ. Λασσάνης υπηρέτησε ως νομάρχης στις Φθιώτιδα. Βλ. εφημ. «Φωνὴ των Μεθορίων», αριθ. φ. 55 της 21 Ιαν. 1861 και «Φάρος της Ὀθρυος», αριθ. φ. 225 της 3 Σεπτ. 1860.

συνεχή συνάφειαν με τους ληστές, συνδέουσι σχέσεις με αυτούς και επί τέλους επιδίδονται και πολλοί εξ αυτών εις τον ληστρικόν βίον... Αποδεικνύεται δε ήδη τρανώτατα ότι τα πλείστα των μελών των ληστρικών συμμοριών είναι θάλαχοι συγγενείς ή των ενδιατριβόντων εν τη Ελλάδι θλαχοποιμένων ή και των διαρκώς εν τω Οθωμανικώ κράτει ενδιαιτωμένων.

Αι ληστρικά συμμορίαί καταδιωκόμεναι επιτυχώς από την δημοσίαν δύναμιν και από τους κατοίκους καταστρέφονται συνεχώς, αλλά πάλιν αναφύονται νέαι, διότι αν και το δένδρον εκκοπή, αι ρίζαι αυτού αναθλασάνουσι νέους κλώνους. Η ρίζα δε της ληστείας είναι αι ομάδες των θλαχοποιμένων.

Ανάλογη άποψη στο θέμα αυτό είχε και ο Τύπος της περιοχής. Η εφημερίδα «Ανατολική Ελλάς»⁶¹ λόγου χάρι υποστήριζε ότι η ληστεία υποθάλπεται από ολίγους χωρικούς και μείζον μέρος θλαχοποιμένων, ένεκα ιδιοτελείας, κακών έξεων και, κατά μέγα μέρος, ένεκα του υπερμέτρου φόβου της αντεκδικήσεως εκ μέρους των ληστών εναντίον των προδιδόντων αυτούς.

Εξάλλου ο Ευθ. Οικονομίδης που έζησε από κοντά την κατάσταση και κάλυψε δημοσιογραφικά τα γεγονότα στη Φθιώτιδα επί μια 25ετία, γράφει ότι οι λησται άνευ θλαχοποιμένων δεν δύνανται να υπάρξωσιν, ουδέ θλαχοποιμένες άνευ ληστών· τουτέστιν εκ των αυτών θλαχοποιμένων, κατά τας περιστάσεις, τινές μεν ασπάζονται τον ληστρικόν βίον, οι δ' άλλοι λαμβάνουσι καθήκοντα ληστοτρόφων και λησταποδόχων, ώστε αδιαλείπτως οι μεν να διατρέχουσι το εν, οι δ' άλλοι το άλλο στάδιον και ούτως η τε κυβέρνησις και ο τόπος ευρίσκονται εις αδιέξοδον κύκλον αμηχανίας⁶².

Στην πραγματικότητα όμως η θέση των θλαχοποιμένων ήταν δεινή, γιατί η πίεση που δέχονταν ήταν αμφίπλευρη. Από το ένα μέρος οι ληστές με τα γνωστά μέσα φρόντιζαν να τους έχουν με το μέρος τους, ενώ από το άλλο τα κυβερνητικά όργανα δεν υστερούσαν σε πιέσεις, προκειμένου να πληροφορηθούν για τις κινήσεις των διαφόρων συμμοριών. Χαρακτηριστικό είναι ένα παλιό δημοτικό τραγούδι των θλαχοποιμένων που αναφέρεται ακριβώς στη βία των κυβερνητικών οργάνων:

*Παιδιά μου μη μας δέρνετε, και μη μας τυραννείτε,
κι' ημείς να μαρτυρήσουμε, τους κλέφτες πουθ' υπάγουν.*

61. Αριθ. φ. 208 της 29 Σεπτ. 1873.

62. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 9 της 16 Ιουλ. 1856. Στο ίδιο φ. αναφέρεται ότι οι συλληφθέντες αρχιληστές Ραχιώτης, Κουτσικώνας, Ντρέλιας, Μουστάκας, Πίσδας και Λιανός είχαν ομολογήσει ότι όσο χρονικό διάστημα βρίσκονταν στην περιοχή της Στυλίδας και του Αχινού, εξασφάλιζαν την τροφοδοσία τους από τους θλαχοποιμένες Πεποναιούς, Πεζαταίους και τον αρχισέλιγκα Γιολδάση.

Εψές το βράδυ διάθηκαν απ' τη δική μας στρούγκα· μας πήραν πέντε πρόβατα, πέντε παλιά κριάρια...⁶³

Έτσι η εφημερίδα «Φάρος της Όθρυος»⁶⁴ αναγκάστηκε να ομολογήσει: Πολλάκις κατεφέρθημεν κατά των βλαχοποιμένων, ως φυλατώντων και τροφοδοτούντων τους ληστές, αλλ' οι δυστυχείς ούτοι αγροδίαίτοι σκηνίται, εάν μεν καταδείξωσιν εις την εξουσίαν τους ληστές, οι λησταί τους κρεουργούσι και τους σφάζουσι, διότι, ως επί το πλείστον, αι στρατιωτικάί και πολιτικάί αρχαί δια τινων γελοιών διατυπώσεων, άλλοτε δε και δια της ακριτομυθίας κάμνουσι γνωστούς τους καταδείκτας και τους εκθέτουσιν εις την σκληράν εκδίκησιν. Εάν δε δεν καταδείξωσι τους ληστές, από μεν τους στρατιωτικούς δαίρονται και πολλά δυσάρεστα πάσχουσιν, από δε τους δικαστές φυλακίζονται, εις τρόπον ώστε η τάξις αύτη των ανθρώπων εν τη κοινωνία είναι δυστυχεστέρα πασών.

5. Προβλήματα διοικητικής και στρατιωτικής αντιμετώπισης

Καταρχήν το μεγάλο πρόβλημα της ληστείας στη Φθιώτιδα είχε άμεση σχέση με την εξωλογική και αυθαίρετη ρύθμιση των πρώτων ελληνοτουρκικών συνόρων⁶⁵. Η πολιτική των Μ. Δυνάμεων που έπαιξαν — καθώς είναι γνωστό — αποφασιστικό ρόλο και στο θέμα αυτό, όχι μόνο δεν ικανοποίησε τους πόθους των αγωνισθέντων Ελλήνων, αλλά αγνόησε και κάθε γεωστρατηγική έννοια φυσικής προστασίας του νεοσύστατου κράτους, αφού δεν καταμέριζε εξίσου

63. Α. Ιατρίδου, *Συλλογή δημοτικών ασμάτων παλαιών και νέων, μετά διαφόρων εικονογραφιών*, εν Αθηναις 1859, σ. 57.

64. Αριθ. φ. 807 της 30 Απρ. 1874. Μερικές φορές, μάλιστα για να αποφύγουν τη βία των στρατιωτικών τμημάτων, κατέφευγαν, συνεννοούμενοι με τους ληστές, σε εικονικές απαγωγές συγγενικών τους προσώπων.

Αξιοσημείωτα είναι τα διοικητικά μέτρα που πρότεινε, με την παραπάνω έκθεσή του, ο Γεώρ. Λασσάνης, δια την εξημέρωσιν των ηθών της ημιαγρίας φυλής των βλαχοποιμένων, όπως τους χαρακτηρίζει. Μεταξύ των άλλων πρότεινε: α) να διαλυθούν τα τσελιγκάτα και να υποχρεωθούν τα μέλη τους να διαμένουν σε χωριό της εκλογής τους· β) να επιτηρούνται αυστηρά από τα μεταβατικά αποσπάσματα και τις αστυνομικές αρχές και γ) να συλλαμβάνονται οι θαρέως ύποπτοι και να ενεργήται κατ' αυτών η ανήκουσα προανάκρισις.

65. Στις 27 Ιουν. / 9 Ιουλ. 1832, όπως είναι γνωστό, έκλεισε τυπικά το συνοριακό θέμα με την υπογραφή της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης (Καλεντέρ - Κιόσκ), μεταξύ των πρεσβευτών των Μ. Δυνάμεων και των αντιπροσώπων της Τουρκίας. Το επίμαχο και πολύπλοκο αυτό ζήτημα, που τόσο πολύ είχε απασχολήσει και τον Ιω. Καποδίστρια, λύθηκε σε βάρος της Ελλάδος, γιατί εκτός από τον εδαφικό της περιορισμό, υποχρεώθηκε να καταβάλει 40 εκατομμύρια γρ. στην Τουρκία, προκειμένου να συμπεριληφθεί στο ελεύθερο κράτος η επαρχία της Φθιώτιδας και η πόλη της Λαμίας με τη γύρω περιοχή. Βλ. Ιω. Χ. Πούλου, «Τα πρώτα σύνορα της Νεωτέρας Ελλάδος», ανάλ. 18 τ. Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., εν Αθήναις 1965.

τα τακτικά πλεονεκτήματα των ομόρων κρατών. Η αυθαίρετη⁶⁶ και δυσδιάκριτη⁶⁷ οροθετική γραμμή των ενενήντα και πλέον χιλιόμετρων επί της Όθρυος και μέχρι τα όρια του δήμου Κτημενίων, με τα πολλά περάσματα⁶⁸ και την εγγύτητά της με κατοικημένες ελληνικές περιοχές δημιουργούσαν μεγάλες δυσκολίες στον ελληνικό στρατό και τους οροφύλακες, *οίτινες πολλάκις αντιπαρέρχονται αφανή σπήλαια και τους χθαμαλούς, πλην πυκνοτάτους θάμνους τους καλύπτοντας τα όρη, μη υποπτευόμενοι ότι οι λησται εύρίσκονται εις ελαχίστην απ' αυτών απόστασιν*⁶⁹. Αν μάλιστα ληφθεί υπόψη ότι η Φθιώτιδα περιβάλλεται από τους κατά κανόνα δύσβατους ορεινούς όγκους του Τυμφρηστού, της Οίτης, του Καλλιδρόμου και εν μέρει της Γκιώνας, τότε εξηγείται γιατί το *δυσφύλακτον της μεθορίου* και *αι φυσικά ιδιοτροπία του τόπου*⁷⁰ δημιουργούσαν το μεγάλο πρόβλημα της αντιμετώπισης της ληστείας.

Ωστόσο, οι δυσκολίες δεν προέρχονταν μόνο από την πλευρά αυτή. Τα κατά καιρούς ληφθέντα νομοθετικά, διοικητικά και στρατιωτικά μέτρα δεν ήταν τα δέοντα, ώστε να επαρκέσουν για την κάλυψη της αδυναμίας αυτής. Αντικατοπτρίζουν βέβαια την εξέλιξη και την ένταση του φαινομένου, αλλά η εφαρμογή τους απέδειξε ότι ήταν ατελή. Υπάρχουν μάλιστα περιπτώσεις, όπως των μεταβατικών αποσπασμάτων και της χρησιμοποίησης ληστών για *εθνικούς σκοπούς*, κατά τις οποίες, αντί να μειωθεί, ενισχύθηκε η ληστρική δραστηριότητα.

66. Ο Αμερικανός πρόξενος στην Ελλάδα G. A. Perdicaris, «Η Ελλάδα των Ελλήνων», όπ. π., σ. 62, ο οποίος περιόδευσε, το 1844, τη Φθιώτιδα, γράφει: *Τα σύνορα εδώ αποτελούνται από μια αυθαίρετη γραμμή, σε αντίθεση —κατά το μεγαλύτερο μέρος— με τα φυσικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της χώρας.*

67. Βλ. κύριο άρθρο με τόν τίτλο *Τα προς Άρκτον μεθόριά μας* της εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 9 της 16 Ιουν. 1856, όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι και με τον οροθετικών χάρτην ανά χείρας είναι *πολλάκις δύσκολον ν' ανεύρη τις ακριβώς τα όρια, ως τούτο συμβαίνει κατά τον Ίταμον*. Και ο συντάκτης ερωτά: *Οποίον όθεν σημείον να φυλάξη τις; Πού ειδικώς να επιστήση η ελληνική κυβέρνησις την προσοχήν της; Οποίας θέσεις να καθέξη, δια να εμποδίση το λαθρεμπόριον; Πού πρώτον να τοποθετήση στρατόν, δια να εμποδίση, να προλάβη εισβολήν ληστών επί εβδομήκοντα σχεδόν ωρών μήκος; Πού ν' ανεύρη τις ελάχιστον φυσικόν φραγμόν;*

68. Εκτός από τις τρεις κύριες διόδους επί της Όθρυος προς τη Φθιώτιδα, δηλ. της Σούρπης, της Δερβέν Φούρκας (Καλαμάκι) και της Μοχλούκας, υπήρχαν και άλλες δευτερεύουσες ημιονικές οδεύσεις, όπως ήταν της Ρεντίνας, Γιαννιτσούς, Δερβέν Καρούας, Αντίνιτσας, Πλακωτού, Πετρωτού κ.λπ.

69. Καρ. Τάκερμαν, *Οι Έλληνες της σήμερα*, όπ.π., σ. 195, υποσημ. 1.

70. Εφημ. «Φωνή των μεθορίων», αριθ. φ. 33, της 3 Σεπτ. 1860 και αριθ. φ. 83, της 12 Αυγ. 1861. Πρβλ. Π. Καλλιγά, *Θάνος Βλέκας*, εκδ. «Γαλαξία», Αθήνα 1962, σ. 21 κ.εξ., όπου μεταξύ των άλλων αναφέρεται: *Πολλά συνετέλεσαν ώστε η επαρχία της Φθιώτιδος, να μαστιγίζεται σταθερώς υπό της ληστείας, προπάντων όμως το δυσφύλακτον των ορίων.*

Ανεξάρτητα όμως από την αποτελεσματικότητά τους, πρέπει να αναφερθεί ότι τα μέτρα ήταν πολλά και οι προτάσεις των αρμοδίων περισσότερες, γιατί το πρόβλημα ήταν πάντοτε επίκαιρο και οι προσπάθειες της εξουσίας για τη λύση του συνεχείς. Ακόμη και απλή αναφορά όλων των μέτρων που πάρθηκαν μέχρι το 1881 είναι δύσκολο να γίνει. Την αρχή έκανε, καθώς είναι γνωστό, η αντιβασιλεία με τη σύσταση της χωροφυλακής (1833) και τη δημοσίευση του ποινικού νόμου (1834) που προέβλεπε αυστηρότατες ποινές για τους ληστές⁷¹. Στη συνέχεια ο προβληματισμός της εξουσίας πάνω στο θέμα, σε συνδυασμό και με τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την εκστρατεία του Th. Gordon για την εμπέδωση της εσωτερικής ασφάλειας στη Στερεά Ελλάδα⁷², οδήγησε σε μια σειρά προτάσεων για την εξάλειψη της ληστείας. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν: α) η σύσταση εθνοφυλακής, δημοτικής αστυνομίας και ελαφρών ταγμάτων πεζικού από άτακτους, με επικεφαλής παλαιούς καπετάνιους αγωνιστές, β) η κήρυξη στρατιωτικού νόμου και η συνοπτική εκδίκηση των υποθέσεων ληστείας, γ) η καταστροφή όλων των απομακρυσμένων και απομονωμένων οικιών και ο υποχρεωτικός συνοικισμός των νομάδων βλαχοποιμένων σε κοινότητες, δ) η σύσταση κατασκοπευτικής υπηρεσίας και ο εφοδιασμός των μετακινούμενων κατοίκων με *εσωτερικά διαβατήρια*, τα οποία έπρεπε να συμπληρωθούν με *διαμονητήρια* για όσους θα διανυκτέρευαν εκτός της περιοχής τους, ε) η εγγραφή όλων των κατοίκων στα δημοτολόγια της περιοχής τους και η επισήμανση των υπόπτων από τους δήμους, στ) η κατάσχεση των περιουσιών των ληστών, ζ) η επικήρυξη τους κ.ά.

Αρκετές από τις προτάσεις αυτές έγιναν κυβερνητικές αποφάσεις. Μερικές υπερκεράσθηκαν σύντομα από τα πράγματα και περιέπεσαν σε *αχρησία*, όπως η απαγόρευση της οπλοφορίας και ο καθορισμός της διαδικασίας για τη χορήγηση της σχετικής άδειας. Για άλλες προέκυψαν δυσκολίες στην εφαρμογή τους. Ακόμη και το διάταγμα *Περί ευθύνης των δήμων ως προς τας πραττομένας ληστείας εντός της περιφερείας των*⁷³, το οποίο θεωρήθηκε σαν σημαντικό μέτρο⁷⁴, κατακρίθηκε αργότερα σαν προσπάθεια της κυβέρνησης να μεταθέσει εξολοκλήρου την ευθύνη στους δήμους, αφού μάλιστα δεν τους καθιστούσε μόνο υπεύθυνους για την προστασία των πολιτών, αλλά

71. Μια συνοπτική παρουσίαση των άρθρων του ΚΒ' κεφ. του Ποινικού Νόμου της αντιβασιλείας, που αναφέρεται στη ληστεία, βλ. Γ. Κολιόπουλου, *Ληστές*, ό.π., σ. 5 κ.εξ.

72. Βλ. π.π., σ. 176 κ.εξ.

73. Διάταγμα της 10 Νοε. 1836. Βλ. ΦΕΚ 64, της 13 Νοε. 1836. Η ισχύς του διατηρήθηκε μέχρι το 1841.

74. Βλ. Εφ. «Αιών», αριθ. φ. 2 της 28 Σεπτ. 1838.

τους υποχρέωνε ν' αποζημιώνουν και τους παθόντες. Ανάλογες αντιδράσεις προξένησε και το μέτρο της μετατοπίσεως των υπόπτων επί αποκρύψει ή τροφοδοτήσει ληστών ή αποδοχή ληστευομένων πραγμάτων⁷⁵, της εκτόπισης δηλαδή των συγγενών των ληστών, γιατί αρκούσε και μια απλή υποψία, χωρίς δικαστική απόφαση, να βρεθούν ολόκληρες οικογένειες από τη Φθιώτιδα π.χ. στην Πελοπόννησο, όπου δεν είχαν κανένα πόρο ζωής.

Τα στρατιωτικά μέτρα, πέρα από τα διάφορα νομοθετικά και διοικητικά, δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Στη Φθιώτιδα, ιδιαίτερα, όπου εντοπιζόταν το μεγαλύτερο μέρος της προσπάθειας, όχι μόνο δεν λύθηκε το πρόβλημα, αλλά δημιουργήθηκαν και νέα, εξαιτίας την ασυντόνιστης και, πολλές φορές, ανεξέλεγκτης δράσης των καταδιωκτικών σωμάτων. Με κύριο έργο τη δίωξη της ληστείας και την επιβολή της έννομης τάξης, εκτός από τα τμήματα του τακτικού στρατού, υπήρχαν ακόμη στην περιοχή, ενθοφύλακες⁷⁶, οροφύλακες⁷⁷ χωροφύλακες, μεταβατικοί⁷⁸, δημοτοφύλακες⁷⁹, ειρ-

75. Βλ. ΓΑΚ, Αρχείο Όθωνος, Υπ. Εσωτ., φάκ. 167, όπου τα διατάγματα της 17 Νοε. 1838 και 16 Φεβρ. 1839. Πρβλ. επέκταση του μέτρου, εφημ. «Αιών», αριθ. φ. 101, της 1 Οκτ. 1839, όπου μεταξύ των άλλων αναφέρεται ότι: α) η εκτόπιση θα εφαρμοζόταν μόνο για τους αρχηγούς των οικογενειών· β) οι εκτοπιζόμενοι θα χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες (βαρέως και ελαφρώς ύποπτοι) και θα μετατοπιζόνταν αναλόγως και γ) ως ύποπτοι θα θεωρούνταν εκείνοι, οίτινες μιν είναι εστιγματοσμένοι από την κοινήν φήμην και από τους συμπολίτας των ως τοιούτοι, αλλά δεν υπάρχουν αρκεταί ενδείξεις της ενοχής των, δια να καταδιωχθώσι δικαστικώς.

76. Η στρατολόγηση των ενθοφυλάκων γινόταν σε έκτακτες περιστάσεις με ευθύνη των αρχών του νομού, όπου και υπηρετούσαν. Η αρχή έγινε κατά την περίοδο της αντιβασιλείας, όταν η ενθοφυλακή χρησιμοποιήθηκε ως επικουρικό σώμα του βαυαρικού στρατού για την καταστολή της ανταρσίας των Μανιατών και την επιβολή της εσωτερικής τάξης. Αρχικά οι άνδρες της ενθοφυλακής ήταν άμισθοι. Στη συνέχεια όμως υποχρεώθηκαν οι δήμοι να τους πληρώνουν. Επειδή όμως τα έξοδα ήταν πολλά, ανέλαθε αργότερα το κράτος την οικονομική επιβάρυνση. Η ενθοφυλακή διατηρήθηκε μέχρι το 1879, οπότε καταργήθηκε μετά την ψήφιση του νόμου περί γενικής στρατολογίας.

77. Η Οροφυλακή συγκροτήθηκε στις αρχές του 1838 με σκοπό την προστασία των συνόρων και την παροχή βοήθειας στα άλλα στρατιωτικά σώματα για τη δίωξη των ληστών στις παραμεθόριες περιοχές. Διοικητικά ανήκε στο στρατό ξηράς. Διατηρήθηκε μέχρι το 1854, οπότε συγχωνεύθηκε με τους ακροβολιστές.

78. Τα μεταβατικά ήταν μικρά τμήματα ενόπλων, στρατιωτών ή χωροφυλάκων (μερικές φορές μικτά) μετακινούμενα ανάλογα με τις περιστάσεις. Συνήθως όμως σαν μεταβατικό χαρακτηριζόταν αδιακρίτως κάθε περιερχόμενο την ύπαιθρο ένοπλο σώμα, για την καταδίωξη ληστών, φυγοδίκων, φυγοστράτων κ.λπ.

79. Πρόκειται για τους άνδρες της δημοτικής αστυνομίας, τους οποίους διόριζαν (καθώς και τους επικεφαλής δημασυνόμους) οι δημοτικές αρχές, από το 1836, για την τήρηση της τάξης και την προστασία των δημοτών από τους ληστές. Μερικές φορές ζητούσε από το δήμαρχο το διορισμό δημοτοφυλάκων και ο νομάρχης. Στη Φθιώτιδα π.χ. με την υπ. αριθ. 1232 της 8 Φεβρ. 1856 είχε ζητήσει τον διορισμό 15 δημοτοφυλάκων δια την ανάγκην την ενεστώσαν της καταδίωξεως των ληστών. Το δημοτικό συμβούλιο

νοφύλακες⁸⁰ και εφοδηγοί⁸¹. Βοήθεια πρόσφεραν και οι κάτοικοι των δήμων, οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να περιπολούν, συγκροτημένοι σε ομάδες, εκ περιτροπής και να ακολουθούν τους διώκτες των ληστών στην περιοχή τους. Και το χειρότερο: δεν υπήρχε ενιαία διοίκηση που θα συντόνιζε τις ενέργειες των τμημάτων αυτών, με αποτέλεσμα να δίνουν οδηγίες, η κυβέρνηση, οι επικεφαλής των τμημάτων, ο νομάρχης και οι δήμαρχοι. Φυσικά, κάτω απ' αυτές τις συνθήκες ήταν αδύνατο να υπάρξει συντονισμός ενεργειών και — στην καλύτερη περίπτωση — η δράση των καταδικωτικών τμημάτων είχε απλώς χαρακτήρα *συμμαχικό* και όχι ενωτικό. Έτσι οι περισσότερες επιτυχίες στην καταστροφή ληστρικών ομάδων οφειλόνταν κυρίως στην προθυμία και το ζήλο μεμονωμένων αξιωματικών και ανδρών των αποσπασμάτων τους⁸².

Εκείνο όμως που πρέπει να επισημανθεί ήταν η διαγωγή ορισμένων *οργάνων της τάξεως*, που καθιστούσε που δυσδιάκριτα τα όρια ανάμεσα στην παρανομία και τη νομιμότητα κατά την παραγμένη εκείνη εποχή. Στον επαρχιακό, αλλά και τον αθηναϊκό Τύπο δημοσιεύονταν συχνές καταγγελίες για τη συμπεριφορά κρατικών οργάνων, τα οποία έδειχναν μειωμένο ζήλο στην καταδίωξη των ληστών και μεγαλύτερο στους φατριασμούς, τις κομματικές παρεμβάσεις⁸³, τις

της Λαμίας κατά τα καθιερωμένα, *σκεφθέν, επειδή αναγνωρίζει την ενεστώσαν ανάγκην της καταδίωξεως της ληστείας, επειδή το να απέρχονται οι δημόται κατά σειράν εις περιπόλῃσιν* (sic) κ.λπ., *όχι μόνον είναι επιβλαβές εις τας καθημερινάς εργασίας των, αλλά αποβαίνει και αλυσιτελές ως προς τον σκοπόν του, καθότι όλοι οι πολίται απλώς δεν έχουν την απαιτούμένην ικανότητα του καταδιώκειν, αλλ' ούτε και την έξιν, όθεν είναι αναγκαίον να εκλέγονται οι κατάλληλοι δια την αποστολήν ταύτην. Δια ταύτα, παραδεχόμενον την πρότασιν του δημάρχου ψηφίζει· ήτοι χορηγεί δι' ένα μήνα εκ του αποθεματικού κεφαλαίου του προϋπολογισμού του τρέχ. έτους εκ δρχ. τριακοσίων εδδομήκοντα πέντε (375) προς πληρωμήν των διορισθησομένων δημοτοφυλάκων. Βλ. Πρακτ. Δημ. Συμβουλίου Λαμιέων (1855-1857), αριθ. 11, συνεδρ. Η' της 21 Φεβρ. 1856.*

80. Δεν γνωρίζουμε τα συγκεκριμένα καθήκοντά τους. Το 1862 υπήρχαν 8 ειρηνοφύλακες στον δήμο Λαμίας. Βλ. Δημ. Νάτσιου, «Ο προϋπολογισμός του δήμου Λαμιέων του 1862», περ. *Φθιωτικά Χρονικά*, Λαμία 1985, τ. 6, σ. 18.

81. Οι εφοδηγοί ήταν άνδρες έμπειροι και γνώστες της περιοχής (μερικές φορές πρώην ληστές), που οδηγούσαν τα καταδικωτικά αποσπάσματα εναντίον των ληστοσυμμοριών.

82. Στον Τύπο της περιοχής αναφέρονται δραστήριοι αξιωματικοί που επαινούνται για το ζήλο και τις ικανότητές τους, όπως ο συνταγματάρχης Ιω. Κλίμακας, ο μοίραρχος Τασιούλας Πλέσσας, ο *ληστοφάγος* αποσπασματάρχης Βασ. Λιακόπουλος, ο υπολοχαγός Κων. Ράλλης κ.ά. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 22 της 15 Σεπτ. 1856, αριθ. φ. 789 της 8 Δεκ. 1873, εφημ. «Φωνή των Μεθωρίων», αριθ. φ. 52 της 1 Ιαν. 1861, εφημ. «Φωνή του Λαού», αριθ. φ. 490 της 16 Οκτ. 1871 κ.ά.

83. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 179 και 180 της 3 και 14 Οκτ. 1859 αντίστοιχα (με ταυτόριθμα 2 παρ'ματα), όπου εκτενές κύριο άρθρο με τίτλο: *Εσωτερικά - Αι αποκάλυπτοι επεμβάσεις*. Βλ. επίσης ίδια εφημ., αριθ. φ. 197 της 20 Φεβρ. 1860 και «Φωνή των Μεθωρίων», αριθ. φ. 52 της 1 Ιαν. 1861.

πίσεις των πολιτών κ.λπ. Οι περισσότερες καταγγελίες αφορούσαν τα μεταβατικά τμήματα, των οποίων η προσφορά στη Φθιώτιδα, όπως είδαμε, υπήρξε μάλλον αρνητική. Ο «Αίων»⁸⁴ διατύπωσε σκληρά ερωτήματα: *Ποίας έκαμον μέχρι τούδε ανδραγαθίας [οι μεταβατικοί] μεταβαίνοντες πομπικώς από χωρίου εις χωρίον, μαστίζοντες τον λαόν και αφανίζοντες τους κατοίκους, δι' όλων των παραβιάσεων, της περιουσίας, της χρηματολογίας, του ξυλισμού και αυτής ακόμη της τιμής; Ήθελε το μεταβατικόν την ληστείαν, δια να έχη ν' αλωνίζει και να καταμαστίξη τους κατοίκους; Και συμπεραίνει: Η ύπαρξις του μεταβατικού δεν είναι άλλο, ειμή των κατοίκων η αισχροτέρα μάστιγξ.*

Εξάλλου ο «Φάρος της Όθρυος»⁸⁵ γράφει ότι τα μεταβατικά μόνο καταθλίψεις επροξένησαν και προξενούσιν εις τους αθώους, ως επί το πολύ, πολίτας, ιδίως η Χωροφυλακή. Τα μεταβατικά δικαιολογούσι την καταθλιπτικήν διαγωγήν των, συνήθως προβάλλοντα την ανάγκην της καταδιώξεως του κακού της ληστείας· αλλά πολλάκις, αντί να εξοντώσωμε 5-10 ληστές, γινόμεθα παράιτιοι της εις τον ληστρικόν βίον εξορμήσεως πλειοτέρων ησύχων πολιτών, συναισθανομένων την άδικον καταδρομήν των· αποδείξεις των λόγων ημών πολλές δυνάμεθα να απαριθμήσωμεν, όπερ όμως δεν δύναται να γίνει χωρίς να σκανδαλισθώσι πρόσωπα τινά των εν υπηρεσία μεταβατικών... Κατοικούντες πλησίον των μεθοριών απηυδήσαμεν πλέον από τας ανησυχίας αφ' ενός και από τας κατ' ανάγκην καταθλίψεις αφ' ετέρου. Παράπονα φυσικά υπήρχαν και από τη διαγωγή των άλλων σωμάτων, όπως ήταν π.χ. η εθνοφυλακή. Γι' αυτό η ίδια εφημερίδα⁸⁶ συνιστούσε στην κυβέρνηση, να διαλύση τους λεγομένους ενθοφύλακας δι' ους πληρώνει αρκετά, άνευ τινός ωφελείας, διότι οι κύριοι ούτοι τίποτε άλλο δεν πράττουσιν, ή να ενθυμίζουν εις τους κατοίκους ότι δεν θ' απαλλαχθώσιν ποτέ από το δερβенаγαδικόν σύστημα.

Το θέμα φυσικά απασχόλησε και τις δημοτικές αρχές. Στο δημοτικό συμβούλιο της Λαμίας π.χ. συζητήθηκε η απαίτηση των βαθμοφόρων των καταδιωκτικών τμημάτων να φιλοξενοούνται στα σπίτια των κατοίκων, και αποφασίσθηκε να συνταχθεί πράξις, δι' ης να γίνη λόγος περί καταλυμάτων του δήμου και περί απαλλαγής εν γένει των δημοτών των βαρών και των εκ μέρους των στρατιωτικών καταθλίψεων των κατοίκων. Παράλληλα ο δημαρχεύων πάρεδρος πρότεινε, την προσωρινήν θεραπείαν των πολιτών προς απαλλαγήν των από την

84. Αριθ. φ. 41 της 19 Φεβρ. 1839. Πρβλ. ίδια εφημ., αριθ. φ. 46 της 8 Μαρτ. 1836, αριθ. φ. 74 της 27 Ιουν. 1839 και αριθ. φ. 236 της 19 Φεβρ. 1841, όπου παρόμοιες κατηγορίες εναντίον των καταδιωκτικών αποσπασμάτων. Υπήρχαν μάλιστα και υπόνοιες για συμμετοχή τους σε ληστείες. Βλ. αριθ. φ. 394 της 8 Νοε. 1842.

85. Αριθ. φ. 22 της 15 Σεπτ. 1856.

86. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 2 της 28 Απρ. 1856.

χορήγησιν καταλυμάτων των αξιωματικών, με την εκχώρηση ενός χρηματικού ποσού για τον σκοπό αυτό, και η πρότασή του έγινε αποδεκτή⁸⁷.

Είναι γνωστό ότι το επίσημο κράτος, μερικές φορές, κατέφυγε και στη λήψη άλλων μέτρων, όπως ήταν η δημόσια εκτέλεση των κεφαλικών ποινών, η επικήρυξη και η αμνηστία. Στη Λαμία λειτούργησε μέχρι το 1840 το ένα από τα δύο στρατοδικεία⁸⁸, το οποίο λίγο αργότερα μετατράπηκε σε έκτακτο κακουργιοδικείο. Σκοπός της σύστασής του ήταν η σύντομη εκδίκαση των υποθέσεων ληστείας.

Στα κατασταλτικά μέτρα φαίνεται ότι συμπεριλαμβανόταν και ο τρόπος εκτέλεσης της θανατικής ποινής που επιβαλλόταν στους ληστές. Οι εκτελέσεις των ληστών γίνονταν δημόσια και στην επαρχία όπου είχαν διαπράξει τα αδικήματα. Η επιλογή του τόπου εκτέλεσης, αλλά και όλη η διαδικασία⁸⁹ απέβλεπε όχι μόνο στον εκφοβισμό και παραδειγματισμό, αλλά και στη μερική ικανοποίηση των συγγενών των θυμάτων από τους ληστές, για την αποφυγή αντεκδικήσεων. Σε ανάλογο σκοπό, βέβαια, απέβλεπε και η μακάθρια περιφορά και η έκθεση στη δημόσια θέα των κεφαλιών των ληστών, τους οποίους σκότωναν τα διάφορα καταδικαστικά αποσπάσματα. Περιττό να λεθεί ότι και στις δύο περιπτώσεις το θέαμα ήταν αποκρουστικό και, αντί να συνεισφέρει, εξόργιζε και προκαλούσε αντιδράσεις που δε βοηθούσαν στον επιδιωκόμενο σκοπό⁹⁰.

87. Βλ. Πρακτ. Δημ. Συμβουλίου Λαμιέων (1849-1855) αριθ. 616λ. 1, συνεδρ. ΛΔ' της 14 Μαρτίου 1852.

88. Το άλλο λειτούργησε στο Μεσολόγγι. Η σύσταση των στρατοδικείων έγινε το 1838.

Επίσημα στοιχεία για τον αριθμό των θανατικών ποινών που επιβλήθηκαν δεν υπάρχουν. Η έρευνα στο αταξινόμητο δικαστικό Αρχείο της Λαμίας δεν μας βοήθησε. Αν κρίνουμε όμως από δημοσιεύματα του φθιωτικού Τύπου, πρέπει να ήταν πολλές. Βλ. ενδεικτικά «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 19 και 20 της 25 Αυγ. και 1 Σεπτ. 1856 αντίστοιχα, όπου κατάλογος ληστών, *οίτινες θέλουσι αποπλύνει τον ρύπον των κακουργιών των επί του φοβερού ικρίωματος της λαιμητόμου*.

89. Βλ. ΓΑΚ, Αρχ. Όθωνος, Υπ. Εσωτερικών, φάκ. 161, όπου υπάρχουν αρκετά έγγραφα σχετικά με τη μεταφορά της λαιμητόμου και τα λαμβανόμενα έκτακτα μέτρα κατά την εκτέλεση των θανατοποινιτών. Περισσότερα για τις εκτελέσεις, βλ. Σωτ. Διαμαντή, «Η εκτέλεση της θανατικής ποινής κατά την Οθωνική περίοδο», περ. *Επιθεώρηση Χωροφυλακής*, έτος 13, τεύχ. 155 (Νοέμβριος 1982) σσ. 783-786.

90. Στη Βουλή αναφέρθηκαν φοβερές ακρότητες σχετικά με το αποτρόπαιο αυτό μέσο παραδειγματισμού. Ο ληστοφάγος και ληστοκτόνος μοίραρχος Δημ. Τζήνος, όταν υπηρετούσε ως αρχηγός του μεταβατικού στη Λαμία, *κατατομήσας ληστήν τινα, προσέφερε την κεφαλήν, αιμοστάζουσαν έτι, προς τον πατέρα και κατηνάγκασεν αυτόν να την περιφέρει εντός της πόλεως!* Βλ. Πρακτ. Βουλής, Σύνοδος Β', Βουλ. περίοδος Β', εν Αθηνάις 1849, τ. 2, σσ. 367 και 764.

Ωστόσο, παρά τις αντιδράσεις που προκαλούσε, η συνήθεια αυτή διατηρήθηκε για αρκετό χρονικό διάστημα. Η εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 787 της 24 Νοεμ. 1873, όταν τα καταδικαστικά αποσπάσματα σκότωσαν στην περιοχή του δήμου Ηρα-

Οι δημόσιες εκτελέσεις ήταν πολλές και ως μέσο για τον σκληρό αυτό τρόπο ικανοποίησης του νόμου, χρησιμοποιόταν η λαιμητόμος που αποτέλεσε και αυτή μια από τις *ευρωπαϊκές καινοτομίες* της αντιβασιλείας⁹¹. Οι κάτοικοι της Φθιώτιδας είδαν αρκετές φορές να στήνεται⁹² η μακάβρια αυτή συσκευή στις παρυφές της Λαμίας και συγκεκριμένα κοντά στην τοποθεσία Αλώνια. Μετά τις πρώτες καρατομήσεις των ληστών, ο λαός ονόμασε τον τόπο εκτέλεσης *Γολγοθάς*⁹³, δείχνοντας με τον τρόπο αυτό ότι τη θεωρούσε σαν τόπο μαρτυρίου και όχι εκτέλεσης κοινών κακούργων⁹⁴.

Ούτε η επικήρυξη με τη γνωστή κατάταξη των ληστών σε *τάξεις* και τα υψηλά ποσά της αμοιβής⁹⁵, την οποία — σημειωτέον — οι δήμαρχοι της Φθιώτιδας υπόσχονταν συχνά να αυξήσουν με τις δικές τους χρηματικές προσφορές⁹⁶, είχε σημαντικό αποτέλεσμα. Εξάλλου το

κλειωτών τον αρχιληστή Γεώρ. Φοράδα και εξέθεσαν την κεφαλή του στη Λαμία, θεώρησε σκόπιμο να γράψει: *Εκ του περιστατικού τούτου λαμβάνομεν την ευκαιρίαν να παρατηρήσωμεν ότι είναι καιρός πλέον να παύση η θάρβαρος αυτή συνήθεια του να εκθέτωσι τας κεφαλάς των κακούργων εις την δημοσιότητα, διότι, εκτός του ότι προξενεί βδελυγμίαν και αποστροφήν, αντίκειται εις την φιλανθρωπίαν και τον πολιτισμόν, αλλά δεν παρέχει και πρακτικόν αποτέλεσμα.*

91. Μια λεπτομερή περιγραφή της εκτέλεσης των πρώτων εννιά ληστών στο Μεσολόγγι (Μάρτιος 1834) με τη λαιμητόμο, την οποία έφερε από το εξωτερικό η αντιβασιλεία μαζί με τον πρώτο Γάλλο δήμειο και τους βοηθούς του, καθώς και των αντιδράσεων που προξένησε το γεγονός αυτό στους κατοίκους, βλ. Χριστόφ. Νεέζερ, *Απομνημονεύματα*, όπ.π., σ. 147 κ.εξ.

92. Δεν υπήρχε μόνιμη εγκατάσταση, γιατί η λαιμητόμος μεταφερόταν *υπό ασφαλή συνοδείαν* με εντολή του Υπ. Εσωτερικών και των δικαστικών αρχών και σε άλλες περιοχές, όπου υπήρχε ανάγκη. Βλ. Αρχ. Όθωνος, Υπ. Εσωτ., φάκ. 161.

93. Η τοποθεσία *Γολγοθάς*, σύμφωνα με απόσπασμα ημερήσιας διαταγής *εκτελέσεως κεφαλικής ποινής εις Λαμίαν* της 2 Δεκ. 1846. ΓΑΚ, Αρχ. Όθωνος, Υπ. Εσωτερικών, φάκ. 161, βρισκόταν *εις το εθνικόν γήπεδον, κείμενον εις την δημοσίαν οδόν τη αγωγή εις χωρίον Κόμμα, κάτωθεν των αλωνίων της πόλεως*. Στη θέση αυτή μάλιστα υπήρχε και ξεχωριστό νεκροταφείο για τους εκτελούμενους θανατοποινίτες. Βλ. Δημ. Νάτσιου, «Τα νεκροταφεία της Λαμίας, 1835-1857», περ. *Φθιωτικά Χρονικά*, όπ.π., τ. 6, σ. 104.

94. Για τη λαϊκή *συμπάθεια*, προς τους εκτελούμενους ληστές, όπως παρουσιάζεται κυρίως στο δημοτικό τραγούδι, έχουμε ήδη μιλήσει. Πρέπει να πούμε ακόμη ότι και οι ληστές αντιμετώπιζαν το θάνατο σαν *μάρτυρες*. Ο Μ. Παπαδόπουλος - Βρετός, «Οι νεώτεροι Έλληνες», όπ. π., σ. 88, γράφει: *Ο ληστής περιφρονεί τον θάνατον· ουδέποτε παραδίδεται, αλλ' αποθνήσκει ως ήρωας. Αν συλληφθή και σταλή εις την λαιμητόμον, δεν την αναβαίνει ως δολοφόνος, αλλ' ως μάρτυρ. Με υψωμένην κεφαλήν, με ζωηρόν και αλαζόν το βλέμμα, ψάλλει μ' ατρώμυτον φωνήν πολεμικόν τι ραμα, και πολλάκις πριν ή αποθάνη παλαίει επί μακρόν μετά του δημίου. Εν Ελλάδι ο δήμιος δεν είναι, ως αλλαχού, τίμιός τις πολίτης, αλλά δολοφόνος τις πάντοτε (ουδέποτε ληστής), όστις ανταλλάσσει την ζωήν του προς του δημίου το επάγγελμα και κινδυνεύει να καταστή σκοπός του πυροδόλου παντός ησύχου πολίτου, καθότι ο λαός νομίζει ότι πράττει έργον ευσεβές ξεπαστρέων τον δήμιον.*

95. Βλ. Ν. Κασομούλη, *Ημερολόγιον*, όπ.π., σ. 156 κ.εξ. Επίσης, Γ. Κολιόπουλου, *Ληστές*, όπ.π., σ. 36 κ.εξ.

96. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρου», αριθ. φ. 90 της 1 Ιαν. 1858.

μέτρο της αμνηστίας, στο οποίο κατέφευγε κατά περιόδους η κυβέρνηση, με το πρόσχημα της αποκατάστασης της εσωτερικής ησυχίας, ήταν *δικοπο μαχαίρι*, γιατί δεν έδειχνε μόνο την *καλή θέληση*, αλλά φανέρωνε και την αδυναμία επιβολής. Έτσι η αμνηστία, ενώ βοηθούσε μερικούς στην κοινωνική τους επανένταξη, ενθάρρυνε άλλους στη συνέχιση του ληστρικού βίου, δεδομένου μάλιστα ότι μπορούσαν να κάνουν χρήση μιας μελλοντικής ευκαιρίας. Γι' αυτό, ίσως, ο Τύπος στη Φθιώτιδα ζητούσε να μη δίδεται πλέον αμνηστία, αλλά *βασιλική χάρις στους οπωσδήποτε καταδικασθσομένους ληστές*, γιατί ο καιρός των αμνηστιών *παρήλθεν ανεπιστρεπτί*. Τούτο πρέπει να το γνωρίσουν οι εισέτι εις τα όρη περιπλανώμενοι και την κοινωνίαν κακοποιούντες λησταί, και δεν μένει, ειμή η βασιλική χάρις⁹⁷.

Εμπόδια στο κατασταλτικό έργο των διοικητικών και στρατιωτικών οργάνων δημιουργούσε μερικές φορές η παρέμβαση και επομένως η *κάλυψη* των ληστρικών ομάδων από *υψηλά ιστάμενα πρόσωπα*⁹⁸, τα οποία χρησιμοποιούσαν με κατάλληλο τρόπο την ισχύ των ληστών για να επιτύχουν εκλογικά αποτελέσματα, να περάσουν αποφάσεις ή να επιβάλουν απόψεις. Υποστηρίχθηκε δηλαδή, ιδιαίτερα για μερικούς πολιτικούς και δημοτικούς άρχοντες, ότι η ληστεία ήταν ένας *χρήσιμος εχθρός* που βοηθούσε στην απόκτηση μεγαλύτερης επιρροής. Εννοείται ότι στη σχέση αυτή υπήρχε το στοιχείο της αμοιβαιότητας, αφού και οι ληστές από την πλευρά τους εξασφάλιζαν την συγκαλυμμένη — έστω — αλλά εξαιρετικά χρήσιμη γι' αυτούς προστασία των ισχυρών, με αποτέλεσμα οι ληστρικές τους επιδόσεις να φαίνονται ότι δεν ήταν και τόσο *επιζήμια ενασχόληση*.

Ωστόσο, στο σημείο αυτό πρέπει να λεχθεί ότι οι άνιερές αυτές σχέσεις μεταξύ πολιτικών και ληστοσυμμοριών ήταν δύσκολο να αποδειχθούν, γιατί και οι δύο πλευρές είχαν τον τρόπο τους ώστε να καλύπτονται⁹⁹. Συγκεκριμένες κατηγορίες έχομε στη Φθιώτιδα, οι

97. Εφημ. «Φάρος της Όθρου», αριθ. φ. 96 της 8 Φεβρ. 1858. Πιο επεικής έδειχνε η ίδια εφημ., αριθ. φ. 1015 της 25 Νοε. 1878, μετά τη συμμετοχή ληστών και μερικών φυγοδίκων στα επαναστατικά κινήματα του 1878, *διότι από αγνόν αίσθημα συμπαθείας υπέρ των πασχόντων και σφαζομένων χριστιανών έδραξαν τα όπλα και υπερησιόθησαν αυτούς γενναίως και αφιλοκερδώς*.

98. Ήδη από την εποχή της αντιβασιλείας ο Maurer, *Ο Ελληνικός λαός*, όπ.π., τ. Α' σ. 356, σημειώνει ότι *κάθε Έλληγ γνωρίζει τα ονόματα ληστών συνδεομένων στενότατα με τινες προύχοντες*, ενώ ο Χριστόφ. Νέεζερ, *Απομνημονεύματα*, όπ.π., σ. 41, πίστευε ότι η αντιπολίτευση χρησιμοποιούσε τις διάφορες ληστοσυμμορίες, που σχηματίσθηκαν μετά τον αποπλισμό των παλικαριών από την αντιβασιλεία, *ως όπλον εναντίον της κυβερνήσεως δια να την παρουσιάζει ως ανίκανον*.

99. Βλ. Γ. Κολιόπουλου, *Ληστές*, όπ.π., σ. 255 κ.εξ.

οποίες μάλιστα δημοσιεύθηκαν στον Τύπο¹⁰⁰ και προκάλεσαν την επέμβαση της δικαιοσύνης, μόνο εναντίον δημοτικών αρχόντων.

Δυσκολίες εξάλλου αντιμετώπιζαν οι καταδικαστικές αρχές και από τις απίστευτες προφυλάξεις¹⁰¹ και τα *εκσυγχρονισμένα μέσα*¹⁰², τα οποία χρησιμοποιούσαν οι ληστές, προκειμένου να αποφύγουν την καταδίωξη και τη σύλληψή τους. Αναφέρθηκε μάλιστα από τον πρωθυπουργό¹⁰³ ότι οι ληστές, *άλλοτε μεν φέροντες στρατιωτικά παράσημα, άλλοτε δε προσποιούμενοι τους εθνοφύλακας, είχαν δυνήθει να απατήσωσι και ληστεύσωσι πολλούς.*

Το μεγαλύτερο πρόβλημα όμως δημιουργούσε η στάση των τουρκικών αρχών των γειτονικών επαρχιών. Οι καταδικασόμενοι ληστές στη Φθιώτιδα περνούσαν τα σύνορα και κατέφευγαν στο *οθωμανικόν άσυλον*¹⁰⁴, όπου απολάμβαναν τη λεία τους, γιατί όχι μόνο δεν συλλαμβάνονταν εκεί, αλλά ενισχύονταν για νέες εξορμήσεις. Το επίσημο τουρκικό κράτος δεν είχε κανένα λόγο να ανησυχεί από την κατάσταση αυτή στην Ελλάδα, αν και μερικές φορές οι ληστές δεν εκτιμούσαν όσο έπρεπε τη *φιλοξενία* των δερβεναγάδων της Θεσσαλίας και συνέχιζαν εκεί τη δράση τους. Δεδομένου ότι η επιτήρηση

100. Βλ. εφημ. «Ανατολική Ελλάς», αριθ. φ. 208 της 29 Σεπτ. 1873 και εφημ. «Φωνή του Λαού», αριθ. φ. 471 της 15 Μαΐου 1871. Η εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 7 της 2 Ιουν. 1856 αναφέρει και μια εικονική ληστεία στο Δαδί (Αμφίκλεια) *γενομένη επί σκοπῷ να ταραῶσι τα πνεύματα των πολιτών.*

101. Βλ. πρόχ. εφημ. «Αθηνά», αριθ. φ. 279 και 280, της 5 και 9 Οκτ. 1835, αντίστοιχα.

102. Βλ. συλλήψεις ληστών με πλαστές ταυτότητες και *εσωτερικά διαβατήρια*. Άλλοι αναγνωρίσθηκαν από παθόντες και συνελήφθησαν κατά την εμποροπανήγυρη της Λαμίας, ενώ έχουμε και την περίπτωση ληστή που κυκλοφορείσε μεταμφιεσμένος σε ιερομόναχο. Εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 90 της 1 Ιαν. 1858, αριθ. φ. 151 της 14 Μαρτίου 1859, αριθ. φ. 1004 της 2 Σεπτ. 1878 και αριθ. φ. 1073 της 7 Μαρτ. 1881.

103. Βλ. ΓΑΚ, Αρχ. Όθωνος, Υπ. Εσωτ., φάκ. 167, όπου αναφορά, με ημερομ. 21 Φεβρ. 1845, του Ιω. Κωλέττη προς τον Όθωνα. Ο Ιω. Κωλέττης γνωστοποιεί και τα κυβερνητικά μέτρα *δια να προλαμβάνωνται αι απάται, τας οποίας μεταχειρίζονται οι λησταί προς εκτέλεσιν του σκοπού των.* Συγκεκριμένα, μετά από συνεννοήσεις των υπουργείων Εσωτερικών και Στρατιωτικών, αποφασίστηκε: α) κάθε μετακινούμενο στρατιωτικό απόσπασμα να είναι εφοδιασμένο με *τακτικόν φύλλον οδοιπορίας*, το οποίο έπρεπε να επιδεικνύεται στις τοπικές αρχές και β) *διατάχθηκαν οι δημοτικές αρχές, οσάκις αποστέλλουσι εθνοφύλακας, είτε προς καταδίωξιν ληστού, είτε δι' άλλην υπηρεσίαν οποιανδήποτε, να εφοδιάζωσι αυτούς με έγγραφον εμφανίζον την ιδιότητά των, το οποίον οφείλουσιν να επιδείξωσιν εις την χωροφυλακήν και εις οποιανδήποτε άλλην αρχήν, ήτις ήθελε το ζητήσει.*

Παρά τα μέτρα αυτά οι απάτες των ληστών δεν σταμάτησαν. Στις αρχές Σεπτ. 1848, παρουσιασθέντες σαν στρατιώτες λήστεψαν τα Καλύβια του χωριού Φραντζή. Βλ. ΓΑΚ, Αρχ. Όθωνος, Υπ. Εσωτ., φάκ. 167.

104. Εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 771 της 26 Φεβρ. 1872. Η εφημ. «Φωνή των Μεθωρίων», αριθ. φ. 70 της 13 Μαΐου 1861, γράφει: *Άμα ο ληστής έχει το άσυλόν του εις το τουρκικόν, άμα δεν καταδιώκεται εκεί, εμῇ ενίotide και δια τα μάτια του κόσμου, πάσα επαγρύπνησις ενταῦθα αποθαίνει ματαία.*

των συνόρων ήταν χαλαρή, οι ληστρικές αυτές ομάδες επέστρεφαν, οσάκις ήθελαν, στην περιοχή της Φθιώτιδας με τις ίδιες πάντα διαθέσεις. Το φαινόμενο αυτό ήταν τόσο συνηθισμένο, ώστε μερικοί λήσταιχοι να χαρακτηρίζονται από τον Τύπο της επαρχίας *προκρού-σται των μεθορίων*¹⁰⁵. Κοινή διαπίστωση λοιπόν ήταν ότι η *Ελλάς δεν θα απαλλαγή της ληστείας, εφ' όσον τυγχάνει γνωστόν ότι αι όμοροι επαρχίαι, αι υπό τον τουρκικόν ζυγόν διατελούσαι, βρίθουσι των ανόμων τούτων κακούργων*¹⁰⁶. Έπρεπε, επομένως, να αλλάξει η στάση των δερβεναγάδων και να βρεθεί τρόπος συνεργασίας μεταξύ των ελληνικών και τουρκικών αρχών για την καταπολέμηση της ληστείας.

Από ελληνικής πλευράς οι προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή αρχίζουν το 1835 με τον Th. Gordon¹⁰⁷, αλλά χωρίς επιτυχία. Θα χρειασθεί να περάσει μια 20ετία για να κλεισθεί η πρώτη συμφωνία μεταξύ των δύο ομόρων κρατών. Πρόκειται για τη γνωστή σύμβαση *περί καταστολής της ληστείας*¹⁰⁸, η οποία υπογράφηκε το 1856 και έθεσε τις βάσεις για τη συνεργασία των δύο κρατών στον τομέα αυτό. Το πρόβλημα φυσικά δεν λύθηκε, γιατί η εφαρμογή της σύμβασης χρειαζόταν επιπλέον τη δημιουργία κλίματος αξιοπιστίας, το οποίο δεν υπήρχε. Μετά το 1873 όμως φάνηκε μια αλλαγή στη στάση αυτή της Τουρκίας με τον διορισμό του στρατηγού Μεχμέτ Αλή πασά ως υπεύθυνου για τη διατήρηση της τάξης στις παραμεθόριες τουρκικές περιοχές. Ο Μεχμέτ Αλή πασάς συνεργάσθηκε με τις ελληνικές αρχές στη Φθιώτιδα¹⁰⁹ και έδειξε μια ασυνήθη δραστηριότητα στην καταδίω-

105. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 96 της 8 Φεβρ. 1858.

106. Καρ. Τάκερμαν, *Οι Έλληνες της σήμερον*, όπ.π., σ. 203.

107. O G. Finlay, *Ιστορία της Ελλ. Επανάστασεως*, όπ.π., τ. 2, σ. 326, αναφέρει ότι ο Th. Gordon διαπίστωσε την ανάγκη αυτή και άρχισε αλληλογραφία με τον πασά της Λάριδας, από τον οποίο ζήτησε να βοηθήσει συνεργαζόμενος για την πάταξη της ληστείας.

108. Η σύμβαση αυτή θεωρείται ως συμπλήρωμα της πρώτης ελληνοτουρκικής *συνθήκης εμπορίου και ναυτιλίας* που υπογράφηκε το 1855 στην Κάνλιτζα. Βλ. Στέφ. Παπαδόπουλου, *Ο Κριμαϊκός πόλεμος και ο Ελληνισμός*, Ι. Ελλ. Έθνους, «Εκδοτική» ΑΕ, τ. ΙΓ', σ. 165.

Το κείμενο της σύμβασης για την πάταξη της ληστείας, που αφορούσε άμεσα την περιοχή της Φθιώτιδας, καθώς και αποσπάσματα από τη συζήτηση στη Βουλή, δημοσιεύθηκαν στο λαμαϊκό Τύπο. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 3 και 4 της 5 και 12 Μαΐου 1856.

109. Κατά τη συνεργασία του με τις τοπικές πολιτικές και στρατιωτικές αρχές της Φθιώτιδας ο Μεχμέτ Αλή πασάς έδειξε ειλικρινής. Είχε αρκετές συναντήσεις με τους Έλληνες αρμοδίους επί της οροθετικής γραμμής, αντάλλαζε απόψεις και στοιχεία για τον συντονισμό των ενεργειών και παρακολουθούσε ο ίδιος από κοντά την κατάσταση, παραμερίζοντας τους δερβεναγάδες, των οποίων η σχέση με τους ληστές ήταν γνωστή. Η στάση του αυτή μάλιστα αναγνωρίσθηκε από την ελληνική κυβέρνηση, η οποία του απένεψε, τον Απρίλιο του 1874, το παράσημο του Σταυρού του Σωτήρος, *εκτιμώντας* *τας σπουδαίας, υπηρεσίας, τον μέγαν ζήλον και τας ανεκτιμήτους προσπάθειας, ας*

ξη των ληστών, από τους οποίους άλλοι αναγκάστηκαν να παραδοθούν, επωφελούμενοι από την χορηγηθείσα αμνηστία, και άλλοι να περιορίσουν τη δράση τους. Η εφημερίδα «Φάρος της Όθρυος»¹¹⁰ θεώρησε απαραίτητο να γράψει: *Ηθέλαμεν εἶσθαι ἄδικοι, αν δὲν ἐπαινέσωμε τὴν δραστηριότητα, ἐνεργητικότητα καὶ ἐν γένει τὰ πρόσφορα μέτρα τοῦ Μεχμέτ Αλῆ πασά πρὸς καταστροφὴν τῆς ληστείας*. Ωστόσο, η κατάσταση θα επιδεινωθεί για μια φορά ακόμη μετά την αποτυχία των επαναστατικών ενεργειών του 1878 στη Θεσσαλία και την επιστροφή των ατάκτων στο ελληνικό. Η εικόνα στη Φθιώτιδα θα αλλάξει μετά τη διεύρυνση των ελληνικών συνόρων και την ενσωμάτωση της Ηπειροθεσσαλίας (1881).

6. Επιπτώσεις - συνέπειες

Όσοι ασχολήθηκαν με τα γεγονότα και τις ιστορικές εξελίξεις στην Ελλάδα του περασμένου αιώνα δεν παρέλειψαν να αναφερθούν και στις σοβαρές επιπτώσεις του φαινομένου της ληστείας, όχι μόνο στο εσωτερικό, αλλά και στο εξωτερικό, όπου η χώρα εμφανιζόταν σαν ληστοκρατούμενη και ανίσχυρη να επιβάλει την έννομη τάξη¹¹¹. Οι

κατέβαλεν ο εξοχώτατος στρατηγός Μεχμέτ Αλῆ πασάς πρὸς καταδίδωξιν τῆς ληστείας ἐν τοῖς μεθορίοις. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 806 της 20 Απρ. 1874.

Τον επόμενο μήνα ο Μεχμέτ Αλῆ επισκέφθηκε τη Λαμία, όπως λάβη συνέντευξιν μετὰ τοῦ νομάρχου Φθιωτιδοφωκίδος καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐν τοῖς μεθορίοις στρατιωτικῶν δυνάμεων, περὶ τῆς αποτελεσματικώτερης καταδίδωξιν καὶ καταστροφῆς τῶν ληστών. Ανάμεσα στα μέλη της 15μελούς συνοδείας του ήταν ο διοικητής της Λαρίσας Τσεβίτ πασάς και άλλοι ανώτεροι διοικητικοί και στρατιωτικοί υπάλληλοι, δύο μεγαλέμποροι και καπουτζιμπάσιδες από το Βόλο, ο γεν. πρόξενος της Ελλάδος στη Λάρισα, καθώς και οι υποπρόξενοι της Αγγλίας και Γαλλίας στην ίδια πόλη.

Η υποδοχή περιγράφεται ως εξαιρετική. Σημειώνεται ότι, εκτός από τον δήμαρχο Λαμίας, τον Τούρκο πασά προσφώνησε και ο δημοσιογράφος Ευθ. Οικονομίδης, ο οποίος γνωρίζων ότι ο πασάς είναι εκ γενετής και εξ ανατροφῆς Γερμανός, και ὅτι δὲν ἐννοεῖ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, προσεφώνησεν αὐτῷ γερμανιστί. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 810 της 18 Μαΐου 1874, όπου, εκτός από την περιγραφή της υποδοχής και τα κείμενα των προσφωνήσεων.

110. Αριθ. φ. 793 της 12 Ιαν. 1874.

111. Η δυσφήμιση της Ελλάδος στο εξωτερικό, μέσω του Τύπου, είχε αρχίσει νωρίς. Βλ. εφημ. «Αἰών», αριθ. φ. 2 της 28 Σεπτ. 1838, όπου αναφέρεται για παράδειγμα η εφημ. της Μάλτας «Μεσόγειος», στην οποία εμφανιζόταν η Ελλάδα ως λησταρχεῖον, κεκοιμήνης τῆς συγκοινωνίας τῆς καὶ ποκεϊμένης ὑπὸ τὰ δεινὰ ἐντελοῦς ἀναρχίας. Το ἴδιο ἐπισημάνθηκε ἀργότερα καὶ ἀπὸ τὸν ἐπαρχιακὸ Τύπο: *Εάν οἱ ἐχθροὶ τῆς Ελλάδος εὗρον πάντοτε ὕλην δια να ἐκτοξεύσωσι κατ' αὐτῆς φαρμακερὰ θέλη· εἰάν ἐγεννήθησαν δισταγμοὶ καὶ ἀμφιβολίαι, κλωνίσασαι τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν συμφέροντα· εἰάν προσκόμματα οὐσιώδη καὶ ἐπιζήμια παρενεβλήθησαν εἰς τὴν πρόδοον τοῦ κράτους μας· ὅλα ταῦτα προήλθον ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν τῆς ληστείας, τοῦ φοβεροῦ τούτου τέρατος, τοῦ κατασπαράξαντος τὰ σπλάχνα τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας*. Εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 133 της 8 Νοε. 1858.

Όπωςδήποτε ο Ed. About, με τον Βασιλιά των ορέων, ὅπ.π., καὶ τὴ μεταφορὰ τοῦ

διεθνείς αντιδράσεις κορυφώθηκαν, καθώς είναι γνωστό, μετά τη σφαγή του Δήλεσι¹¹², η οποία δεν λειτούργησε απλώς δυσφημιστικά για τη χώρα, αλλά απείλησε, για ένα χρονικό διάστημα, το σύνολο των εξωτερικών της σχέσεων.

Στο εσωτερικό, τα συνεχή κρούσματα της ληστείας δημιουργούσαν μια κατάσταση αταξίας και πολλές φορές αναρχίας με δυσμενή αντίκρουπο στην οικονομική και πολιτικοκοινωνική κατάσταση της χώρας. Από όλες τις απελευθερωμένες επαρχίες η ακριτική — για την εποχή εκείνη — Φθιώτιδα δοκιμάστηκε περισσότερο από την κρίση αυτή. Οι συχνές ληστικές επιθέσεις εναντίον των κατοίκων, σε συνδυασμό και με την κυβερνητική αδιαφορία, είχαν οδηγήσει την περιοχή σε οικονομική εξαθλίωση. Παρουσιάζοντας μια εικόνα της κατάστασης στη Φθιώτιδα η εφημερίδα «Φάρος της Όθρυος»¹¹³ έγραφε ότι ανήκει στις επαρχίες που καταμαστιρίζει τρομερά αναρχυρία. Το εμπόριον είναι εις ακινησίαν και σχεδόν νεκρόν. Ολίγοι εκ των εμπόρων δύνανται να καυχηθώσι σήμερον ότι επαρκούσιν εις την εμπρόθεσμον πληρωμήν των χρεών των. Ιδίως η γεωργική τάξις είναι αξία οίκτου δια την μεγίστην στενοχωρίαν, εις ην ευρίσκεται ένεκα της αχρηματίας ταύτης.

Πραγματικά η γεωργική παραγωγή, που αποτελούσε τότε και τον μεγαλύτερο συντελεστή στο ετήσιο εθνικό εισόδημα, ήταν ελάχιστη. Οι γεωργοί της περιοχής χαρακτηρίζονταν ως *δυνάμει μεν ελεύθεροι, ενεργεία δε είλωτες, ένεκα της ακτημοσύνης των*¹¹⁴, ενώ πολλοί ήταν αναγκασμένοι να εργάζονται στα κτήματα των γαιοκτημόνων που είχαν πάρει τη θέση των προεπαναστατικών τσιφλικιάδων¹¹⁵.

Για εμπορική κίνηση στη Φθιώτιδα, κατά την περίοδο αυτή της ληστοκρατίας, δεν μπορεί φυσικά να γίνει σοβαρή συζήτηση. Η γενικότερη κατάσταση της χώρας, με τη γνωστή βραδύτητα εξέλιξης των οικονομικοκοινωνικών δομών, και ο διαρκής φόβος της λήστευσης δεν άφηναν περιθώρια για εμπορικές δραστηριότητες. Κάθε

θέματος στον χώρο του μυθιστορήματος, συνέβαλε ώστε το πρόβλημα της ληστείας στην Ελλάδα να γίνει περισσότερο γνωστό στην Ευρώπη.

112. Βλ. πρόχ. Καρ. Τάκερμαν, *Οι Έλληνες της σήμερον*, όπ.π., σσ. 211-247, ενώ για την εντύπωση που προκάλεσε το γεγονός στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, βλ. Σπ. Μαρκεζίνη, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτ. Ελλάδος*, 1828-1964, τ. 2, σ. 32 κ.εξ.

113. Αριθ. φ. 263 της 10 Ιουν. 1861.

114. Εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 137 της 6 Δεκ. 1858.

115. Σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής εκείνης, τα μεγαλύτερα και ευφορότερα κτήματα της περιοχής είχαν αγοράσει, μετά την αναχώρηση των Τούρκων, μερικοί πλούσιοι ντόπιοι και Έλληνες του εξωτερικού που έσπευσαν να επωφεληθούν από τις χαμηλές τιμές. Βλ. G. Perdicaris, «Η Ελλάδα των Ελλήνων», όπ.π., σ. 61. Πρβλ. Χρ. Καραγεωργίου, *Η ιστορία των τσιφλικιών της Φθιώτιδος και οι αγώνες των αγροτών*, Λαμία 1965.

εμπορική πρωτοβουλία όχι μόνο δεν εξασφάλιζε τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις κέρδους, αλλά γινόταν και στόχος των ληστών, οι οποίοι επιτεθέντο ακόμη και εναντίον των επισκεπτών της εμποροπανηγυρης (παζαριού) Λαμίας. Στις 26 Αυγούστου 1860, λόγου χάρη, μια ληστρική συμμορία, παρόλες τις προηγούμενες διαβεβαιώσεις των αρχών ότι είχαν ληφθεί μέτρα *δια την εξασφάλισιν των πολιτών και των εμπορευμάτων αυτών καθ' όλους τους δημοσίους δρόμους*¹¹⁶, επιτέθηκε εναντίον εβδομήντα επισκεπτών, τους οποίους λήστεψε, αφού προηγουμένως βασάνισε και μερικούς ακροτηρίασε¹¹⁷. Ο αντίκτυπος από το γεγονός αυτό περιγράφεται από την εφημερίδα «Φωνή των Μεθωρίων»¹¹⁸ ως εξής: *Η θλιβερά αυτή είδησις, μόλις φθάσασα εις Λαμίαν, διεδόθη με αστραπής δύναμιν εις όλας τας τάξεις, τας συγκεντρωμένας δια την συγκρότησιν της εμπορικής πανηγύρεως· η λύπη, η κατήφεια, και ο φόβος επενήργησαν τόσον διαπεραστικώς, όσον δεινή απελπισία κατέλαβε τους πάντας· εκ τούτου κατά μέγιστον μέρος κεφάλαια δεν εκυκλοφόρησαν· εκ τούτου η ενιαύσιος αυτή πανηγυρις διήλθεν όπως αι εβδομαδιαία αγοραί, χωρίς να λάβωσιν χώραν αξίαι λόγου συναλλαγái, χωρίς να γίνη η δραστηρία και ζωηρά εκείνη κίνησις, ήτις χαρακτηρίζει συνήθως τας τοιαύτας συναθροίσεις.*

Ένα από τα σταθερά αιτήματα των κατοίκων της περιοχής ήταν και η ίδρυση υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας στη Λαμία¹¹⁹, γεγονός που θα βοηθούσε στη συγκέντρωση κεφαλαίων και στην εμπορική και οικονομική άνοδο. Οι προθέσεις των αρμοδίων έδειχναν ότι ήταν καλές, αλλά η ανασφάλεια δεν επέτρεπε την υλοποίησή τους, διότι η Λαμία, καθό μεθόριος πόλις, *δεν παρείχε ικανά εχέγγυα ασφαλείας εις την εταιρείαν της Εθνικής Τραπεζής*.¹²⁰ Τελικά το υποκατάστημα, μετά από ενέργειες και του δραστήριου πολιτικού της Φθιώτιδας Δημ. Χατζίσκου¹²¹, ιδρύθηκε στη Λαμία το 1860. Η κατάσταση όμως δεν άλλαξε, γιατί δεν παρατηρήθηκε κίνηση κεφαλαίων, ούτε χρηματοδοτήθηκαν έργα. Τα πολλά ληστρικά επεισόδια και η συνεχής κίνηση των καταδιωκτικών αποσπασμάτων έδιναν μια εικόνα εμπόλεμης κατάστασης που παρέλυε κάθε οικονομική πρωτοβουλία.

Συχνά η παρουσία του κράτους γινόταν αισθητή στους κατοίκους

116. Βλ. Εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 19 της 25 Αυγ. 1856.

117. Η επίθεση έγινε στον δημόσιο δρόμο Λαμίας - Αμφισσας, κοντά στη θέση Χαλκομάτα, από τη συμμορία Ευστράκη. Βλ. Εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 224 της 27 Αυγ. 1860 και «Φωνή των Μεθωρίων», αριθ. φ. 33 της 3 Σεπτ. 1860.

118. Αριθ. φ. 33 της 3 Σεπτ. 1860.

119. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 104 της 5 Απρ. 1858.

120. Βλ. κύριο άρθρο της εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 29 της 3 Νοε. 1856.

121. Βλ. επιστολή του πρώτου διοικητή της Εθν. Τράπεζας Γεωρ. Σταύρου προς τον Δημ. Χατζίσκο, εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 181 της 17 Οκτ. 1859.

κατά τρόπο αρνητικό: με τη βαριά φορολογία και ιδιαίτερα τη βίαιη και καταπιεστική συμπεριφορά των καταδιωκτικών οργάνων. Οι κάτοικοι *εύχονται* — έγραφε το 1874 ο Ευθ. Οικονομίδης¹²² — *από καρδιάς ίνα αποτελεσθή το έργον και λείψη ολοτελώς η ληστεία, όπως απαλλαγώσιν και από την δευτέραν μάστιγα, ήτοι τα μεταβατικά αποσπάσματα, τα οποία τρώγουσι και πίνουνσι καταλύοντα εις τας οικίας των δυστυχών χωρικών, αδιαφορούντα δ' αν οι χωρικοί έχωσιν ή δεν έχωσιν άρτον να θρέψωσι τα γυμνητεύοντα, ριγώντα και πεινώντα τέκνα των. Και επιλέγει: Ναι, την ημέραν εκείνην, καθ' ήν θα παύσωσι τα μεταβατικά, οι κάτοικοι των επαρχιών τούτων θέλουσι την εορτάσει ως ημέραν σωτηρίας!*

Μερικές φορές οι κάτοικοι έδειχναν ότι συνθλίβονταν σε μια κατάσταση αμφίπλευρης πίεσης, μιας *μικτής βίας* που προερχόταν από τους ληστές και τα καταδιωκτικά αποσπάσματα. Γι' αυτό, αν μερικές φορές αναγκάσθηκαν να δώσουν *στους χωροφύλακες ψωμί και στους ληστές χαμπέρι*, ήταν γιατί βρέθηκαν σ' αυτή τη διελκυστίν-δα ανάμεσα στην *αστυνομική* τροφοδοσία και τη ληστρική αυθαιρεσία. Καμιά εξουσία δεν έδειχνε ότι μπορούσε, όχι μόνο να τους προστατέψει, αλλά απλά και να τους παρηγορήσει. Έλλειπε ακόμη και αυτός ο *παραμυθητικός λόγος* της εκκλησίας, της οποίας το κοινωνικό και πνευματικό έργο στη Φθιώτιδα — τουλάχιστον κατά την πρώτη μεταπελευθερωτική 25ετία — ήταν ανύπαρκτο. Ο πρώτος επίσκοπος, εξαιτίας των τεραστίων προβλημάτων που αντιμετώπιζε¹²³, περιοριζόταν στη διεκπεραιωτική διαδικασία της προώθησης των κυβερνητικών διαταγμάτων περί αμνηστίας μέχρι τις ενορίες¹²⁴ και στις δικές του αντολές προς τους ιερείς να κοινοποιούνται στο εκκλησίασμα οι αφορισμοί του¹²⁵ για τους κλέφτες και τους ληστές. Έτσι μη έχοντας ο ίδιος άλλη δυνατότητα, μετέθετε το ποιμαντικό του έργο στο μέλλον και την τιμωρία των ληστών στην άλλη ζωή.

Η κατάσταση, παρόλα αυτά, άλλαξε μετά το 1881, οπότε πραγματοποιήθηκε η ενσωμάτωση στο ελεύθερο ελληνικό κράτος της Ηπειρο-θεσσαλίας. Στο εξής τα ληστρικά επεισόδια θα μειωθούν κατά πολύ και δεν θα παρουσιασθούν πλέον με τη συχνότητα των προηγούμενων

122. Βλ. εφημ. «Φάρος της Όθρυος», αριθ. φ. 829 της 2 Νοε. 1874.

123. Βλ. π.π., σ. 173 κ.εξ.

124. Βλ. Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 2615/776 της 29 Μαΐου 1837, με το οποίο κοινοποιεί στους ιερείς της περιοχής του αντίγραφα Β.Δ. *περί αμνηστίας των γενομένων ενόχων εις αποστατικά και ληστρικά κινήματα*.

125. Σε αρκετές περιπτώσεις κλοπών και ληστειών ο επίσκοπος κατέφευγε στην ποινή του αφορισμού των δραστών. Βλ. ενδεικτικά Κώδικες Ι. Μ. Φθιώτιδος, αριθ. εγγρ. 1902/64 της 15 Απρ. 1836, 1228/289 της 8 Οκτ. 1836, 2248/409 της 1 Δεκ. 1836, 2272/433 της 11 Δεκ. 1836, 2280/441 της 19 Δεκ. 1836, 2368/529 της 15 Ιαν. 1837, 2642/803 της 25 Ιαν. 1837 κ.ά.

ετών. Θα διατηρηθεί βέβαια η ζωοκλοπή, αλλά και το φαινόμενο αυτό θα έχει την ίδια κατάληξη. Στη Φθιώτιδα, κατά την τελευταία 20ετία του περασμένου αιώνα, η ληστεία θα κάνει τη σποραδική επανεμφάνισή της. Μερικές φορές μάλιστα με τρόπο θρασύτατο και εντυπωσιακό, όπως ήταν η αιχμαλωσία και η εκτέλεση από ληστρική ομάδα του εισαγγελέα πλημμελειοδικών Λαμίας Λεων. Ροζάκη και του ανακριτή του πρωτοδικείου Γεωρ. Αγγελή¹²⁶. Δεν θα γνωρίσει όμως την έξαρση των προηγούμενων ετών. Η διεύρυνση των ελληνικών συνόρων, τα αποφασιστικά διοικητικά και στρατιωτικά μέτρα, η πύκνωση της εσωτερικής επικοινωνίας και η αλλαγή των δομών της νεοελληνικής κοινωνίας δεν θα επιτρέψουν πλέον τη διατήρηση του φαινομένου¹²⁷. Ένας από τους τελευταίους *βασιλείς των ορέων*, ο Φ. Γιαγκούλας, κατά τον τερματισμό της θητείας του στο *επάγγελμα*, θα κάνει τη διαπίστωση και πρόβλεψη: *Οι κλέφτες θα ξοφλήσουν απ' τα βουνά και θα κατέβουν στις πόλεις*¹²⁸.

126. Συνελήφθησαν στις 7 Απρ. 1894, ενώ επέστρεψαν στη Λαμία μετά από υπηρεσιακή περιοδεία, και εκτελέστηκαν από τους ληστές κατά την προσπάθεια των καταδικωτικών τμημάτων να εξοντώσουν τη συμμορία και να πετύχουν την απελευθέρωση των δικαστών. Βλ. Γεωρ. Πλατή, *Λαμία: ιστορική και κοινωνική έρευνα*, Αθήναι 1973, σ. 159. Πρβλ. Δημ. Νάτσιου, *Η οδός «Ροζάκη - Αγγελή»*, εφημ. «Εθνικός Αγών», αριθ. φ. (4002) 3842, της 16 Ιουλ. 1987.

127. Για τα τελευταία ληστρικά επεισόδια μέχρι το 1928, βλ. πρόχ. Ναπ. Δοκανάρη, «Η ληστεία και το ληστρικό κύκλωμα», περ. *Επιθεώρηση Χωροφυλακής*, έτος 12 (Οκτ. 1981) τεύχ. 142, σ. 609.

128. Βλ. Απ. Δούρβαρη - Γ. Χατζή, «Οι βασιλείς των ορέων», περ. *Γιατί*, όπ.π., σ. 63.

ZUSAMMENFASSUNG

Spiros Brekis, *Das Problem der Räuberei im Grenzgebiet der Phthiotis (1832-1881)*

Die Räuberei war ein andauerndes Phänomen im Griechenland des vorigen Jahrhunderts. Sie hat das Land im Ausland in üblen Ruf gebracht und riesige Probleme im Inland hervorgerufen, welche die normale Entwicklung des Staates verhindert haben. Die Ursachen des Phänomens der Räuberei waren verschiedenartig. Im Wesentlichen aber lassen sie sich in psychologische und reale unterteilen. Die ersten sind in Beziehung mit dem vorrevolutionären heroischen Geist des Widerstandes gegen den fremden Eroberer gesetzt, welcher beim Volk auch nach der Befreiung wachgehalten worden ist. Die zweiten waren die Folge der unpassenden Maßnahmen, die das Vizekönigtum ergriffen hat —insbesondere im militärischen Bereich— und die Machtlosigkeit der darauffolgenden Regierungen, den neuen Staat auf die Beine zu bringen und die Ordnung durchzusetzen.

Im Verwaltungsgebiet der Phthiotis hat das Phänomen der Räuberei großes Ausmaß angenommen und Spannung ausgelöst, auf Grund der besonderen Verhältnisse die dort herrschten (Grenzgebiet, Nachlässigkeit der Bewohner für die gesetzmäßige Ordnung, Ohnmacht in der Überwachung der Grenzen, Unterstützung der Räuber von den Türken u.s.w.). In dieser Untersuchung wird ein Gesamtbild der Situation in der Phthiotis dargestellt, es werden die Schwierigkeiten bei der administrativen und militärischen Lösung des Problems der Räuberei und es werden auch die Auswirkungen untersucht auf die gesamte wirtschaftliche und soziale Entwicklung des Gebietes erwähnt. Für die Ausarbeitung dieser Arbeit sind außer der diesbezüglichen Bibliographie auch die staatlichen und die provinziellen Archive benutzt worden (kommunale, gerichtliche, kirchliche) sowie die Presse jener Zeit aus Athen und aus der Provinz.